

9 De betekenis van woorden

Het Nederlands kent zo'n 300.000 woorden. Maar de meeste kinderen en jongeren leren tot aan hun 20^e jaar gemiddeld 60.000 woorden. De woorden die ze niet kennen, zijn vaak heel moeilijke woorden. Sommige van die woorden zijn vaktaal. Ze worden alleen in bepaalde beroepen gebruikt.

Makkelijke en moeilijke woorden

Voor veel dingen kun je een gemakkelijk of een moeilijk woord gebruiken.

Sommige mensen gebruiken vaak moeilijke woorden. Dat kan lastig zijn als de lezer of luisteraar die moeilijke woorden niet kent.

makkelijk	moeilijk
belangrijk	relevant
verzameling	collectie
eerst	primair
vervangen	substitueren
voordragen	declameren
bijeenkomst	conferentie
duidelijk	evident

Veranderen van betekenis

Woorden kunnen van betekenis veranderen.

- Het woord *computer* bijvoorbeeld betekent eigenlijk *telmachine*. Het komt van het Franse *compter*, dat tellen betekent.
- Het woord *kastelein* betekent eigenlijk: *kasteelheer*. De betekenis van *kastelein* is nu: *de baas van een café*.
- Het woord *december* betekent eigenlijk *de tiende maand*. *Decem* komt uit het Latijn en betekent *tien*. December was vroeger niet de twaalfde maand van het jaar, maar de tiende. Dat

was in de eerste periode van het vroegere Romeinse Rijk, tot aan het jaar 154. Tot die tijd begon een nieuw jaar in maart. December was dan dus de tiende maand van het jaar. Ook aan andere maandnamen kun je die vroegere telling zien: *sept* van *september* is 7, *okt* van *oktober* is 8 (denk ook aan *octaaf* en *octopus*) en *nov* van *november* is 9.

In het jaar 154 na het begin van onze jaartelling werd *januari* opeens de eerste maand van het jaar. Dat kwam doordat er in Spanje, dat toen bij het Romeinse Rijk hoorde, een opstand uitbrak. Enkele Romeinse consuls (raadgevers) moesten ernaartoe. Maar de reis was toen nog lang en ze zouden er pas aan het einde van het jaar (toen nog in februari) kunnen zijn. Dat was onhandig, omdat er aan het begin van het nieuwe jaar (destijds dus op 1 maart) nieuwe consuls moesten worden benoemd. Daarom besloot men de jaartelling met twee maanden te vervroegen. Dan hoefden de afgereisde consuls tenminste niet meteen weer naar huis te komen.

Herkomst van woorden

De studie naar de eigenlijke betekenis of herkomst van woorden heet *etymologie*. Via die studie ontdek je dat woorden op allerlei manieren kunnen zijn ontstaan. Ze kunnen afgeleid zijn van bijvoorbeeld:

- De naam van een persoon: *saxofoon*, van Antoine Joseph Sax, de uitvinder van dit muziekinstrument.
- Een landnaam: *suède* (zacht, fluweelachtig leer) komt van de Franse naam voor Zweden.
- Het materiaal waarvan iets gemaakt is: *speer* komt bijvoorbeeld van *spar* (lange, dunne paal).
- Het geluid dat iets maakt: *hakken*, *sissen*, *klappen*, *brommen*, *kraaien*, *zoemen*.
- Een lichaamsdeel, zoals *aars* (kont, achterwerk), waarvan het woord *aarzelen* is afgeleid. De betekenis van *aarzelen* is nu:

uit onzekerheid nog even wachten voordat je iets doet of zegt. Maar de vroegere betekenis was: *achteruitgaan*. Als je ergens bang voor bent, ga je soms letterlijk met je lichaam even achteruit. Het eerste wat achteruitgaat, is je kont, je aars. Vandaar *aarzelen*.

 Een bepaalde beweging: *acrobaat*, van het Griekse *akrobatos*, dat op *de tenen lopend* betekent.

 De vorm van iets: *circus*, afgeleid van het Griekse *kirkos*, dat *kring* of *cirkel* betekent, waarbij je dan moet denken aan de circuspiste, die rond is.

En zo zijn er nog wel meer verklaringen.

Synoniemen

Synoniemen zijn woorden die dezelfde of bijna dezelfde betekenis hebben.

auto - wagen
 fiets - rijwiel
 voedsel - eten
 duur - prijzig
 muur - wand

Schrijvers gebruiken in hun teksten soms synoniemen om voor afwisseling te zorgen.

Homoniemen

Het woord *homoniem* is afgeleid van twee Griekse woorden (*homos* + *onoma*) en betekent: *dezelfde naam*.

Woorden worden homoniemen genoemd als ze:

- hetzelfde worden uitgesproken;
- hetzelfde worden geschreven (dus dezelfde spelling hebben);
- tot dezelfde woordsoort behoren, dus bijvoorbeeld allebei een zelfstandig naamwoord zijn;
- een verschillende betekenis hebben.

	<i>betekenis 1</i>	<i>betekenis 2</i>
bank	om op te zitten	waar je geld kunt sparen of lenen
bord	om op te schrijven	om uit te eten
hoofd	lichaamsdeel	baas, chef
vorst	vriesweer	heerser

Sommige homoniemen hebben meer dan twee verschillende betekenissen. Een woord als *peer* heeft er bijvoorbeeld wel vijf.

- 1 Vrucht van een perenboom.
- 2 Klap, oorveeg of oorvijg.
- 3 Voorwerp dat de vorm van de peer als vrucht heeft (een gloeilamp wordt bijvoorbeeld ook wel *peer* genoemd).
- 4 Hoofd (in die betekenis wordt *peer* in sommige dialecten gebruikt).
- 5 Persoon, kerel (zo kun je van een aardige man bijvoorbeeld zeggen dat hij *een toffe peer* is).

De woorden *sla* (bepaalde groente) en *sla* (van *slaan*) zijn geen homoniemen omdat ze niet tot dezelfde woordsoort behoren. *Sla* als groente is een zelfstandig naamwoord; *sla* als vervoeging van *slaan* is een werkwoord.

Homofonen

Homofonen zijn woorden die wel hetzelfde klinken, maar niet hetzelfde geschreven worden en ook niet dezelfde betekenis hebben. Het woord *homofoon* is afgeleid van twee Griekse woorden: *homo* (gelijk) en *foon* (klank).

wij - wei
 lijden - leiden
 rauw - rouw
 nou - nauw

Sommige mensen maken geen verschil tussen homoniemen en homofonen. Voor hen zijn homofonen ook homoniemen.

Valse vrienden

Valse vrienden zijn woorden uit twee verschillende talen die er helemaal of bijna hetzelfde uitzien en ook hetzelfde kunnen klinken, maar die wel een heel verschillende betekenis hebben.

Nederlands	kachel	om een huis te verwarmen
Duits	Kachel	tegel
Nederlands	bad	om je in te wassen
Engels	bad	slecht
Nederlands	je	jij
Frans	je	ik

Antoniemen

Het woord *antoniem* betekent tegenstelling. *Antoniem* komt uit het Grieks, van: *anti* (tegen) en *onoma* (naam). Twee woorden zijn antoniemen van elkaar als ze een tegengestelde betekenis hebben.

rijk - arm
 hoog - laag
 winst - verlies
 droog - nat
 warm - koud
 kopen - verkopen
 komen - gaan
 binnen - buiten

Hyperoniemen en hyponiemen

Hyperoniemen zijn moederwoorden: woorden waar andere woorden bij horen, die dan een soort kindjes zijn van die moederwoorden. Die kindjes heten *hyponiemen*.

Beide woorden (*hyperoniem* en *hyponiëm*) komen uit het Grieks. *Hyper* betekent boven en *hypo* betekent onder. *Niem* komt van *onoma* (naam).

hyperoniem hyponiemen

bloem	tulp, roos, narcis, lelie, enz.
gebouw	school, huis, café, kerk, enz.

Eufemismen

Een eufemisme is een woord dat mensen gebruiken om een ander woord, dat ze hard of niet prettig vinden klinken, te vermijden. Ook dit woord komt uit het Grieks en betekent zo ongeveer *beter lijkend*.

eufemisme

doodgaan	heengaan
werkloos	werkzoekend
schoonmaker	interieurverzorgster
blind	visueel gehandicapt

Formeel/informeel

Formeel schrijven of spreken betekent: *deftige en plechtige woorden gebruiken*.

Informeel schrijven of spreken betekent: *gewone, alledaagse woorden gebruiken*.

Tussen *formeel* en *informeel* zit een neutralere woordkeuze. Verder is er nog de *modieuze woordkeuze*. Hierbij worden veel populaire, trendy woorden gebruikt. En tot slot is er de *ordinaire woordkeuze*. Dan worden lompe, platvloerse woorden gebruikt.

formeel	informeel	neutraal	modieus	ordinair
hoogst aangenaam	hartstikke fijn	erg prettig	supadupa	retegoed

19 De vorm van woorden

Elke taal heeft zijn eigen regels. Dat is de *grammatica* of *spraak-kunst* van een taal. Zo zijn er regels waaraan woorden moeten voldoen. In het Nederlands kan een woord bijvoorbeeld niet met klz beginnen en niet op -z eindigen. Soms komt een woord met een on-Nederlandse lettercombinatie toch in het Nederlands terecht. Dat is dan een woord dat overgenomen wordt uit een andere taal (een leenwoord). Een voorbeeld is *przewalskipaard*, een woord uit het Russisch. Echte Nederlandse woorden beginnen niet met *prz.*

Lettergrepen/klankvoeten

Woorden bestaan uit lettergrepen. Een lettergreep bestaat uit letters die bij elkaar horen. De letters van een lettergreep spreek je in één keer uit.

aantal	lettergrepen
1	deur, bal, kast, fiets, schreeuw
2	rij-den, du-wen, ka-mer, jas-sen
3	ge-val-len, tim-me-ren, deur-knop-je
4	bij-zon-de-re, cho-co-la-de
5	on-der-ste-bo-ven, des-al-niet-te-min

Sommige woorden hebben zelfs nog meer dan vijf lettergrepen. In plaats van *lettergrepen* wordt ook van *klankvoeten* gesproken. Maar er is wel een verschil.

Bij lettergrepen moet je uitgaan van het geschreven woord: *kam-men*. Bij klankvoeten moet je uitgaan van het gesproken woord: *ka-(m)men*.

Lettergrepen zijn open of gesloten. Een open lettergreep eindigt op een klinker(klank). Een gesloten lettergreep eindigt op een medeklinker(klank).

Eerste lettergreep open: *ko-ken, sla-pen*.

Eerste lettergreep gesloten: *hok-ken, kap-per*.

In teksten moeten woorden soms afgebroken worden, omdat ze niet meer helemaal op een regel kunnen. Dat afbreken gebeurt altijd bij een lettergreepgrens.

lo-pen
 mooi-er
 koei-en
 ge-von-den
 in-ge-wik-keld

De belangrijkste regel hierbij is dat er zoveel medeklinkers naar de volgende regel gaan als er aan het begin van een Nederlands woord of een Nederlandse lettergreep kunnen staan. Daarom moet *ambtenaar* afgebroken worden na de b: *amb-tenaar*. Je kunt niet al afbreken na de m, want dan zou je *am-btenaar* krijgen met *bt* aan het begin van nieuwe lettergreep. Maar die lettercombinatie bestaat in het Nederlands niet aan het begin van een woord of lettergreep.

Heb je te maken met een samenstelling of lijmwoord (dat is een woord dat uit delen bestaat die ook een zelfstandig woord kunnen zijn), dan moet je tussen die woorden afbreken.

tafel-kleed
 computer-scherm

Sommige woorden zijn niet zo goed te herkennen als samenstelling, maar ze zijn het wel, zoals *daarom*, *hierom* en *meteen*. Je moet ze dus afbreken tussen de samenstellende delen.

daar-om
 hier-om
 met-een

Let nog op de volgende afbreekregels:

- Woorden die eruitzien alsof ze twee lettergrepen hebben, maar die je als één lettergreep uitsprekt, moet je niet afbreken: *race, cake, live*. Ga je ze toch afbreken, dan worden ze door de lezers van je tekst vaak niet goed begrepen. Het gaat hier bijna altijd om woorden die uit een andere taal komen.
- In een woord waarbij de lettergreepgrens bij de lettercombinatie *ng* en *nk* ligt, moet je afbreken tussen de *n* en de *g* of de *n* en de *k*: *van-gen, drin-gen, an-ker*. Maar Frankrijk en koninkrijk moet je afbreken na de *k*: *Frank-rijk, konink-rijk*.
- In een woord waarin de lettergreepgrens bij de lettercombinatie *ch* ligt, breek je af vóór die *ch*: *la-chen, dou-chen*.
- De lettercombinaties *st* en *sp* (zonder andere medeklinkers erbij) worden afgebroken na de *s*: *mees-ter, res-pect*.
- Als het basiswoord eindigt op een medeklinker plus *-st* (*angst, oogst, tekst*), en je maakt van zo'n basiswoord een afleiding (*angstig, oogsten, teksten*), dan gaat bij het afbreken de *st* mee naar de volgende regel: *ang-stig, oog-sten, tek-sten*.
- Woorden als *leeuwen* en *meeuwen* breek je af na de *u*: *leeu-wen, meeu-wen*.
- Bij het afbreken mag er geen letter helemaal alleen komen te staan. Fout is dus: *a-linea, radi-o*. Wel goed is: *ali-nea* en *ra-dio*.
- Voor en na een *x* tussen klinkers mag niet worden afgebroken. Dus niet: *ex-amen*, maar: *exa-men*.

Niet-samengestelde woorden

Niet-samengestelde woorden bestaan uit één woord. *Deur* is een niet-samengesteld woord. Niet-samengestelde woorden kunnen uit één lettergreep bestaan, maar ook uit meer lettergrepen: *kast, kijken, rekenen*.

Samenstellingen of samengestelde woorden

Een samenstelling -ook *lijmwoord* genoemd- bestaat uit twee of meer woorden die ook als los woord voorkomen.

deur + knop = *deurknop*
 fiets + pomp = *fietspomp*
 cd + speler = *cd-speler*
 voet + bal + schoen = *voetbalschoen*

Vaak bestaan samenstellingen uit samengevoegde zelfstandige naamwoorden. Maar het kunnen ook andere woordsoorten zijn, bijvoorbeeld een telwoord en een zelfstandig naamwoord (*zeven-klapper*), twee bijvoeglijke naamwoorden (*dolblij*), enzovoort. Soms moet je één of twee tussenletters -meestal *en* of *s*- gebruiken als je een samenstelling maakt.

koek + pan = *koekenpan*
 dorp + feest = *dorpsfeest*

Een bijzonder soort van samenstellingen zijn woorden die bestaan uit twee gelijke delen: *bonbon, drukdruk, taaitaai, tuktuk, zozo, nounou*. Er zijn zelfs woorden die uit drie gelijke delen bestaan: *chachacha, toitoitoi*. Zulke woorden heten *herhalingswoorden*.

Samenkoppelingen

Sommige woorden zijn ontstaan door woorden samen te voegen die eerst in een zin los van elkaar stonden. Een voorbeeld is *alsje-blijft*. Dat zijn eigenlijk drie of vier woorden: *als je (het) blijft* (believen = *goedvinden, goeddunken*). Een ander voorbeeld is *misschien*, dat ontstaan is uit *mijn scien* (mag geschieden = *kan gebeuren*). In sommige samenkoppelingen komen streepjes (koppeltokens) te staan. Die samenkoppelingen noemen we *woordgroepen*.

diefje-met-verlos
twee-onder-een-kap

Afleidingen

Afleidingen zijn woorden die bestaan uit een woord dat ook los kan voorkomen plus een woorddeel dat niet los kan voorkomen. Die niet-zelfstandige woorddelen kunnen vóór het echte woord komen te staan; dan zijn het *voorvoegsels*. Maar ze kunnen er ook achter komen; dan zijn het *achtervoegsels*.

Voorvoegsels en voorvoegselwoorden

aarts	aartslui
be	bedekken, berekenen
ge	geloven, gelopen
her	hertellen, herdenken
hyper	hypermodern, hypernerveus
micro	microkosmos
on	onwijs, oneerlijk
oer	oerlelijk, oerdom
ont	ontdekken, ontcijferen
pre	prepaid
pro	proactief
re	reanimatie, reproductie
ver	verkopen, verdelen
wan	wanorde, wansmaak

De meeste voorvoegsels hebben allemaal ook zelf een betekenis. Als je die kent, is het vaak gemakkelijker om de betekenis van een moeilijk woord dat met een voorvoegsel begint te raden. Als je weet wat *productie* betekent, (o.a. *vervaardiging*) dan kun je raden wat *reproductie* betekent (letterlijk: *hervervaardiging*, daarvan afgeleid: *kopie*).

<i>voorvoegsel</i>	<i>betekenis</i>	<i>achtervoegsel</i>	<i>betekenis</i>
aarts	eerste, hoogste; maar aarts kan ook een negatieve versterking van iets aangeven, zoals in aartslui (niet zomaar lui, maar heel erg lui)	aar	handelaar Leidenaar
hyper	heel sterk, heel erg	aard	luiaard dronkaard
micro	klein, klein deel ergens van	achtig	roodachtig beestachtig
on	niet, geen	baar	drinkbaar vloeibaar
ont	beginnen met (ontbijten is eigenlijk: beginnen met bijten)	dom	rijkdom heldendom
pre/pro	voor, vooraf	heid	schoonheid boosheid
re	opnieuw, nog eens	ig	bozig, groenig
wan	slecht	ij	vleierij, bakkerij
		ing	zending, veiling
		lijk	hopelijk ziekelijk
		loos	doelloos waardeloos
		schap	blijdschap vriendschap
		se	Bredase Amsterdamse
		te	diepte, hoogte

Verbuiging

Een woord verbuigen betekent er iets aan toevoegen zonder dat er echt een heel nieuw woord ontstaat. Een woord kan op verschillende manieren verbogen worden.

meervoud	fiets	fietsen
verkleinvorm	fiets	fietsje
vergelijking	mooi	mooier
buigings-s	stoer	(iets) stoers
mannelijk/vrouwelijk	agent	agente

Meervoud

Meervoud is dus een voorbeeld van een verbuiging. Het meervoud wordt altijd gemaakt van een enkelvoudsvorm van een zelfstandig naamwoord (*deur, deuren*) of van een eigenaam (*Ellen, twee Ellens*). Men spreekt bij enkelvoud en meervoud ook wel van het *getal* van het zelfstandig naamwoord.

Het meervoud van zelfstandige naamwoorden wordt niet steeds op dezelfde manier gevormd. Meestal komt er *-en* achter het enkelvoud, maar dat is niet altijd zo.

-en	schoen	schoenen
-s	secretaresse	secretaresses
- 's	auto	auto's
-(i)en	koe	koeien
-n	blinde	blinden
-n en -s	groente	groenten/groentes
-eren	kind	kinderen
-lieden of -lui	zeeman	zeelieden/zeelui

Soms verandert de slotmedeklinker van het enkelvoud in een andere letter als het woord in de meervoudsvorm gezet wordt.

van een f in een v

brief	brieven
duif	duiven
golf	golven
graf	graven
proef	proeven

van een s in een z

doos	dozen
huis	huizen
poes	poezen
prijs	prijzen
roos	rozen

Enkele woorden krijgen in de meervoudsvorm een andere klinker dan in de enkelvoudsvorm.

lid - leden
 schip - schepen
 smid - smeden
 stad - steden

Bij sommige woorden die uit een vreemde taal komen, kan ook nog een ander meervoud voorkomen: *museum, musea* (maar *museums* is ook goed), *crisis, crises* (maar *crisissen* is ook goed).

Verkleinvorm

Ook verkleinwoorden van zelfstandige naamwoorden worden niet bij elk woord op dezelfde manier gevormd.

- je	huisje
- pje	boompje
- tje	kaboutertje
- etje	bloemetje (ook bloempje is goed), mannetje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op de klinker -a, -o, -u (*opa, auto, paraplu*), komt er in de verkleinvorm een verdubbeling van die klinker.

opaatje

autootje

parapluutje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op de klinker -i (*taxi, bikini*), komt er in de verkleinvorm -ie.

taxietje

bikinetje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op de klinker -e (*tante*) of -ee (*dominee*), komt er in de verkleinvorm -tje aan vast.

tantetje

domineetje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op -é (*café, coupé*), verandert die é in de verkleinvorm in ee+tje.

cafeetje

coupeetje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op een -y waar een klinker vóór staat (*cowboy*), komt in de verkleinvorm -tje zonder apostrof.

cowboytje

Staat er een medeklinker voor de -y, dan komt er een apostrof.

baby'tje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op -ing (*koning, haring*), komt er in de verkleinvorm -inkje.

koninkje

harinkje

 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op -ine (*aspirine, machine, sardine*), komt er in de verkleinvorm -ientje

aspirientje

machientje

sardientje

Wordt een verkleinwoord aan het einde van een regel afgebroken, dan moet weer de spelling van de niet-verkleinvorm terugkeren.

Het is dus: *opaatje, cafeetje*. Maar bij het afbreken wordt het: *café-tje, opa-tje*.

In sommige gevallen wordt de klinker van het zelfstandig naamwoord in de verkleinvorm verlengd of veranderd.

glas   glaasje

pad   paadje

schip   scheepje

Let op deze bijzondere gevallen:

chocolade - chocolaatje

karbonade - karbonaadje

Er zijn zelfstandige naamwoorden die altijd in de verkleinvorm staan.

<i>akkefietje</i>	kleine, vervelende gebeurtenis
<i>allegaartje</i>	van alles door elkaar
<i>dutje</i>	in: (<i>een dutje doen</i>) even kort slapen
<i>nippertje</i>	in: (<i>op het nippertje</i>) nog net op tijd
<i>onderonsje</i>	enkele mensen die samen iets bespreken zonder dat anderen mee kunnen of mogen praten
<i>sneeuwkllokje</i>	lentebloempje
<i>zitje</i>	hoekje in een huis waar je kunt zitten
<i>zootje</i>	rommeltje
<i>zuurtje</i>	snoepje

Mannelijk/vrouwelijk

Van veel zelfstandige naamwoorden die personen aanduiden, bestaat een mannelijke vorm en een afgeleide vrouwelijke vorm.

uitgang	mannelijk	vrouwelijk
-e	patiënt	patiënte
-es	onderwijzer	onderwijzeres
-in	boer	boerin
-a	politicus	politica
-ster	verpleger	verpleegster
-ante	gouverneur	gouvernante
-ice	presentator	presentatrice
-trix	rector	rectrix

Soms is het gebruikelijk dat vrouwen voor een bepaalde functie de mannelijke vorm kiezen. Veel vrouwen die directeur zijn, noemen zich geen *directrice* maar *directeur*. Als een vrouw de functie van staatssecretaris in de regering heeft, wordt dat geen *staatssecretarisse*; het blijft *staatssecretaris*. Een ander voorbeeld is *voorzitter*. Vroeger werd vaak *voorzitster* gezegd als het om een vrouw ging, maar nu kiest men meestal voor *voorzitter*. Soms wordt dan nog gezegd: *mevrouw de voorzitter*, maar ook gewoon *voorzitter*. En als een vrouw in Duitsland de baas (niet *bazin*) is in de politiek, wordt ze in Nederlandse kranten *bondskanselier* genoemd en niet *bondskanseliere*.

Soms wordt bij verwijzingen naar personen voor mannen gewoon *man* gebruikt en voor vrouwen *vrouw*, zoals in: *timmerman*, *timmervrouw*, *doelman*, *doelvrouw*.

Vervoeging

Het veranderen van werkwoorden als er een ander onderwerp bij komt, heet *vervoeging*.

84

ik fiets

jij fiets+t

wij fiets+ten, enz.

Belangrijk bij de vervoeging is het verschil tussen zwakke en sterke werkwoorden.

Zwakke werkwoorden krijgen in de verleden tijd *-de(n)* of *-te(n)*.

roeide(n), maakte(n)

Het voltooid deelwoord van een zwak werkwoord eindigt op een *-d* of *-t*.

geroeid, gemaakt

Bij sterke werkwoorden verandert de klinker als het werkwoord in de verleden tijd komt te staan.

slapen – sliep(en)

eten – at(en)

Het voltooid deelwoord van een sterk werkwoord eindigt op *-en*

geslapen, gegeten

Initiaalwoorden en letterwoorden

Een *initiaalwoord* is een afkorting die letter voor letter wordt uitgesproken. Voorbeelden zijn: *vwo*, *vmbo*, *tv*, *wc*.

Een *letterwoord* is een afkorting die als één woord wordt uitgesproken: *havo*, *mavo*, *pin* (persoonlijk identificatienummer, bijvoorbeeld in *pinpas*).

11 Woordsoorten (taalkundige ontleding)

Vogels zijn allemaal vogels. Maar er zijn verschillende soorten vogels. Woorden zijn allemaal woorden. Maar er zijn verschillende

85

soorten woorden. Van woorden in een zin zeggen tot welke soort ze behoren, is *taalkundige ontleding*.

Het nut van taalkundige ontleding

Door meer te weten over woordsoorten, kun je de taal beter leren kennen. En je kunt er taalfouten mee voorkomen. Soms moet je bij het schrijven bijvoorbeeld een keuze maken tussen *jou* en *jouw*. Die keuze kun je pas maken als je weet of je met een persoonlijk voornaamwoord of een bezittelijk voornaamwoord te maken hebt. En zo zijn er meer gevallen waarin het handig is als je de woordsoorten kent.

Werkwoord (WW)

Een werkwoord is een woord dat aangeeft wat er gebeurt. Werkwoorden worden daarom ook wel *doe-woorden* genoemd. Ze geven aan wat iemand, een dier of ding doet.

fietsen, lopen, slapen, sporten, luieren, vliegen, piepen, enz.

Werkwoordsvervoeging

Een werkwoord hoort meestal bij een onderwerp, bijvoorbeeld bij: *ik, de kat, de jongens*.

Ik ren.

De kat rent.

De jongens rennen.

Als het onderwerp verandert, kan het bijbehorende werkwoord er ook anders uit komen te zien. Dat is de *werkwoordsvervoeging*. Daarbij is onder andere het verschil enkelvoud/meervoud belangrijk, ook wel *het getal van het onderwerp* genoemd.

Een werkwoord waarvan de vorm (bijvoorbeeld: *zing, zingt* of *zingen*) bepaald wordt door het onderwerp, is de *persoonsvorm*. Dat

heet zo, omdat het onderwerp vaak een persoon is. Ook als het onderwerp geen persoon is (zoals in: *de kat spint*) noemt men het werkwoord dat bij het onderwerp hoort toch de *persoonsvorm*. Je kunt ook zeggen dat de *persoonsvorm* de *werkwoordsvorm* is die laat zien hoeveel personen (mensen, dieren of dingen) de beschreven handeling uitvoeren en in welke tijd (tegenwoordige tijd of verleden tijd) de zin staat.

De *werkwoordsvervoeging* begint altijd met de *stam* of *ik-vorm* van het werkwoord.

 Met de *stam* van een werkwoord is het hele werkwoord bedoeld min *-en*. *Zing* is de *stam* van *zingen*; *duw* is de *stam* van *duwen*, enz.

 Met de *ik-vorm* wordt in feite hetzelfde bedoeld als met de *stam*. Maar bij de *ik-vorm* zeggen we dat het de *werkwoordsvorm* is die je krijgt als het onderwerp *ik* is: *(ik) zing*, *(ik) duw*. Sommigen vinden het beter om van de *ik-vorm* te spreken in plaats van over de *stam*, omdat je dan geen problemen krijgt bij werkwoorden als *lopen* en *halen*. Als je zegt dat je de *stam* krijgt door *-en* weg te laten, krijg je hier: *lop*, *hal*. Maar het moet zijn: *loop*, *haal*. Dus hier moet je dan een *klinker* toevoegen. Dat hoeft niet als je uitgaat van de *ik-vorm*: *ik loop*, *ik haal*.

Anderen vinden het beter om altijd van de *stam* uit te gaan, omdat je dan geen problemen krijgt bij werkwoorden als *verhuizen* en *beloven*. Zou je daar de *ik-vorm* nemen, krijg je *ik verhuis*, *ik beloof*. Maar de *stam* (die je krijgt door *-en* weg te laten) is *verhuiz* en *beloov*. Als de *stam* eindigt op een *-z* of een *-v*, krijg je in de verleden tijd en bij het voltooid deelwoord een *-d*. Als je van de *ik-vorm* uitgaat, zou je kunnen denken dat er een *-t* moet komen. Maar het is *verhuisde* en niet *verhuiste* en *beloofde* in plaats van *beloofte*.

Werkwoordstijden
Werkwoordstijden

onvoltooid tegenwoordige tijd (o.t.t.)	ik fiets
onvoltooid verleden tijd (o.v.t.)	ik fietste
voltooid tegenwoordige tijd (v.t.t.)	ik heb gefietst
voltooid verleden tijd (v.v.t.)	ik had gefietst
onvoltooid tegenwoordige toekomstige tijd (o.t.t.t.)	ik zal fietsen
onvoltooid verleden toekomstige tijd (o.v.t.t.)	ik zou fietsen
voltooid tegenwoordige toekomstige tijd (v.t.t.t.)	ik zal gefietst hebben
voltooid verleden toekomstige tijd (v.v.t.t.)	ik zou gefietst hebben

Voltooid wil zeggen dat het helemaal voorbij is. Onvoltooid wil zeggen dat een handeling of toestand nog voortduurt of nog niet begonnen is. Het is dan misschien raar om van de o.v.t. te spreken. Maar dat gebeurt alleen in vergelijking met de v.v.t. *Ik had gefietst* is meer verleden tijd dan *Ik fietste*.

Zelfstandige werkwoorden

Zelfstandige werkwoorden kunnen zonder hulp van andere werkwoorden in een zin voorkomen. Dat kunnen ze omdat ze ook echt betekenis hebben, zoals: *fietsen*, *studeren*, *poetsen*, enz. Een werkwoord als *zullen* heeft geen betekenis; bij dat werkwoord hoort daarom altijd nog een ander werkwoord (*zullen komen*, *zullen slagen*, enz.).

Zullen is dus geen zelfstandig werkwoord. Maar *fietsen*, *studeren* en *poetsen* zijn dat wel. Als je zegt: *Ik fiets* is meteen duidelijk wat je bedoelt. Als je zegt: *Ik zal* is niet meteen duidelijk wat daarvan de betekenis is.

Hulpwerkwoorden

Hulpwerkwoorden helpen een ander werkwoord. Ze hebben zelf geen betekenis, maar ze horen bij een werkwoord dat wel een betekenis heeft. Een hulpwerkwoord en een ander werkwoord vormen samen het werkwoordelijk gezegde. Er zijn drie soorten hulpwerkwoorden.

Drie soorten hulpwerkwoorden

tijd	<i>hebben</i> + voltooid deelwoord	ik heb gevoetbald
	<i>zijn</i> + voltooid deelwoord	we zijn gestruikeld
	<i>zullen</i> + hele werkwoord	ze zal meehelpen
lijdende vorm	<i>worden</i> + voltooid deelwoord	er wordt geklopt
	<i>zijn</i> + voltooid deelwoord	het is gebeurd
		(is = een vorm van zijn)
wijze	<i>mogen</i> + hele werkwoord	we mogen komen
	<i>willen</i> + hele werkwoord	ik wil gaan
	<i>kunnen</i> + hele werkwoord	jullie kunnen komen
	<i>moeten</i> + hele werkwoord	we moeten hem helpen

Er kan meer dan één hulpwerkwoord in de zin staan.
 tijd + wijze   Hij had willen komen.
 wijze + lijdende vorm   Het feest mocht georganiseerd worden.

Koppelwerkwoorden

Koppelwerkwoorden horen bij een *naamwoord*; dat kan een *zelfstandig naamwoord* of een *bijvoeglijk naamwoord* zijn. Er zijn in totaal negen koppelwerkwoorden.

In een zin als *Ze is burgemeester geworden*, is *geworden* het koppelwerkwoord. Het werkwoord is is dan een hulpwerkwoord.

Koppelwerkwoorden

zijn	Ze is burgemeester.	schijnen	Het proefwerk schijnt moeilijk.
worden	Zij werd opeens ziek.	dunken	Dat dunkt me een goed plan.
lijken	Zij lijkt aardig.	voorkomen	Dat komt me eigenaardig voor.
blijken	De bal bleek lek.		
blijven	Het weer blijft slecht.		
heten	Zoiets heet een blunder.		

Let op:

 Sommige woorden kunnen zelfstandig werkwoord, hulpwerkwoord en koppelwerkwoord zijn.

Ze is in de tuin. (is = zelfstandig werkwoord, met als betekenis *bevindt zich*)

Ze is gevallen. (is = hulpwerkwoord, met als voltooid deelwoord *gevallen*)

Ze is burgemeester. (is = koppelwerkwoord, met *burgemeester* als naamwoord)

 Het werkwoord *hebben* is meestal een hulpwerkwoord. Maar als *hebben* de betekenis heeft *bezitten*, dan is het een zelfstandig werkwoord.

Ik heb hard gelopen. (*heb* = hulpwerkwoord)

Ik heb een nieuwe fiets. (*heb* = zelfstandig werkwoord)

 Het werkwoord *schijnen* kan een koppelwerkwoord zijn, maar ook een zelfstandig werkwoord (in de betekenis *licht geven*).

Ze schijnt slim. (*schijnt* = koppelwerkwoord)

Het licht schijnt in mijn ogen. (*schijnt* = zelfstandig werkwoord)

De wijs van werkwoorden

Met de wijs van werkwoorden wordt bedoeld of de zin een gewone beschrijvende zin is (1), een aansporing of uitroep (2) of een bevel of gebod (3).

- 1 Je neemt een ei. (*Neemt* is de aantonende wijs.)
- 2 Men neme een ei. (*Neme* is de aanvoegende wijs.)
- 3 Neem een ei. (*Neem* is de gebiedende wijs.)

De aantonende wijs komt het meest voor. Meestal praten of schrijven mensen in de aantonende wijs. *Ik ga naar huis, het is mooi weer, de zon schijnt.* Dat is allemaal aantonende wijs.

De aanvoegende wijs kom je nog wel tegen in kookboeken (*men neme een ei*), in teksten die in de kerk gebruikt worden (*moge de Heer het offer uit uw handen aanvaarden*) en in uitroepen (*Leve de Koning!*).

De gebiedende wijs hoort bij bevelen, geboden en instructies. *Geef acht! Kom hier! Sluit de ramen voor je weggaat.*

Een andere wijs is nog de onbepaalde wijs. Dat is het hele werkwoord, zonder dat het vervoegd is of in een bepaalde wijze staat. De onbepaalde wijs wordt ook wel *infinitief (INF)* genoemd. In woordenboeken is van werkwoorden als trefwoord de onbepaalde wijs opgenomen. In gewone zinnen komt een werkwoord na het woordje *te* altijd in de onbepaalde wijs voor: *Ik sta te trillen op mijn benen.*

Je hebt ook nog het *tegenwoordig deelwoord (TD)*, ook *onvoltooid deelwoord* genoemd (want de handeling is nog bezig) Het tegenwoordig deelwoord is het hele werkwoord + *-d*.

Lopend gingen we naar huis.

Fietsend gooiden ze elkaar een bal toe.

Lezend lag hij in bed.

Het tegenwoordig deelwoord kan in de zin een bijvoeglijk naamwoord of een bijwoord zijn.

bijvoeglijk naamwoord *Het nieuws ging als een lopend vuurtje rond.*

bijwoord *Ze komen lopend.*

Zwakke en sterke werkwoorden

Zwakke werkwoorden zijn werkwoorden die in de verleden tijd *-de(n)* of *-te(n)* krijgen: *roeide(n)*, *maakte(n)*. Het voltooid deelwoord van een zwak werkwoord eindigt op een *-d* of *-t*: *geroeid*, *gemaakt*. Sterke werkwoorden zijn werkwoorden waarvan de klinker verandert als je het werkwoord in de verleden tijd zet: *drinken* - *dronken*, *lopen* - *liepen*. Het voltooid deelwoord van een sterk werkwoord eindigt op *-en*: *gedronken*, *gelopen*.

Onregelmatige werkwoorden

Onregelmatige werkwoorden zijn werkwoorden die je heel anders moet vervoegen dan gewone werkwoorden. Gewone werkwoorden zien er steeds min of meer hetzelfde uit. Neem *kletsen*. In de tegenwoordige tijd is dat: *ik klets*, *jij kletst*, *hij/zij kletst*, en in het meervoud is het *wij/jullie/zij kletsen*. Maar neem je het werkwoord *zijn* dan krijg je verschillende vormen, zoals: *ik ben*, *zij is*. *Zijn* is dus een onregelmatig werkwoord. Andere onregelmatige werkwoorden zijn: *hebben*, *mogen*, *willen*, *kunnen*, *zullen*. De onregelmatigheid zit steeds in de enkelvoudsvormen. Voor de vervoeging daarvan zijn geen regels te geven. Je moet ze gewoon leren. Als Nederlands je moedertaal is, gaat dat min of meer vanzelf.

Onregelmatige werkwoorden

	zijn	hebben	mogen	willen	kunnen	zullen
ik	ben	heb	mag	wil	kan	zal
jij/u	bent	hebt	mag	wilt/wil	kunt/kan	zult/zal
hij/zij/het	is	heeft	mag	wil	kan	zal

Bij het werkwoord *hebben* is het bij u ook mogelijk om *heeft* te gebruiken: *u hebt*, *u heeft*. Beide vormen zijn goed.

Scheidbare en niet-scheidbare werkwoorden

Overschrijven is een scheidbaar werkwoord. *Verhuizen* is geen scheidbaar werkwoord.

Bij een scheidbaar werkwoord kan het werkwoord opgesplitst worden in twee delen, die dan in een zin los van elkaar voorkomen.

overschrijven: Ik schrijf de brief over.

Bij een niet-scheidbaar werkwoord kunnen de delen ervan niet los van elkaar voorkomen.

verhuizen: Ik verhuis niet graag. (Je kunt hier niet zeggen of schrijven: ik huis niet graag ver.)

Werkwoorden die beginnen met *be-*, *her-* en *ver-* zijn sowieso allemaal niet-scheidbare werkwoorden: *bedanken*, *herstellen*, *verbranden*.

Lidwoord (LW)

Het Nederlands heeft drie lidwoorden: *de*, *het*, *een*.

Lidwoorden horen bij zelfstandige naamwoorden: *de bal*, *het feest*, *een lepel*.

De en *het* zijn bepaalde lidwoorden. Als je ze gebruikt, heb je eerder al duidelijk gemaakt (bepaald) waarover of over wie je het hebt. Als je schrijft: *Het huis is mooi*, doe je dat alleen omdat de anderen al weten over welk huis je het hebt.

Let op: het woordje *het* is alleen een lidwoord als het bij een zelfstandig naamwoord hoort. In de zin *Het stormt* is *het* dus geen lidwoord, want *stormt* is een werkwoord.

Een is een onbepaald lidwoord. Als je het gebruikt, heb je eerder nog niet duidelijk gemaakt waarover of over wie je het hebt. Als je schrijft *Ik zou wel een appel willen*, weten anderen niet precies welke appel je bedoelt.

Zelfstandige naamwoord (ZN)

Een zelfstandig naamwoord is een woord voor een:

 mens: *vrouw, zoon, turner, tapdanser*;

 dier of plant: *leeuw, narcis*;

 ding: *hamer, fiets*.

Vóór een zelfstandig naamwoord kun je altijd een lidwoord zetten: een of de of het.

de fiets, het huis, een boterham

Het lidwoord *een* kan voor alle zelfstandige naamwoorden staan, behalve voor zelfstandige naamwoorden die alleen in het meervoud voorkomen, zoals *hersenen*.

Welke zelfstandige naamwoorden het lidwoord *de* hebben en welke *het*, moet je leren. Er bestaan geen regeltjes voor. Wel is het zo, dat verkleinvormen van zelfstandige naamwoorden altijd het lidwoord *het* hebben: *het huisje, het fietsje*, enz.

Geslacht

Met *geslacht* is bedoeld of zelfstandige naamwoorden mannelijk, vrouwelijk of onzijdig zijn.

Zelfstandige naamwoorden waarbij het lidwoord *het* hoort, noemt men onzijdig: *het huis, het bureau, het dorp*, enz.

Er wordt met *zijn* naar verwezen: *het dorp en zijn bewoners*. En dus niet: *het dorp en haar bewoners*.

Woorden waarbij het lidwoord *de* hoort, zijn vrouwelijk of mannelijk. Of ze zijn het allebei.

In woordenboeken staat het geslacht er vaak achter.

riem m. (*m.* betekent dan mannelijk)

gemeente vr. (*vr.* betekent hier vrouwelijk)

Naar mannelijke woorden verwijst je met *zijn*: *de riem met zijn mooie gesp*.

Naar vrouwelijke woorden met *haar*: *de gemeente en haar inwoners*.

Mensen en dieren zijn van zichzelf al mannelijk of vrouwelijk.

De mijnheer van de derde verdieping liet zijn hond uit.

De dame van de eerste verdieping reed in haar auto weg.

De hengst loopt met zijn staart te zwaaien.

De merrie loopt met haar veulentje in de wei.

Sommige zelfstandige naamwoorden zijn mannelijk/vrouwelijk maar ook onzijdig, zoals *aanrecht*: *de aanrecht/het aanrecht*.

Sommige zelfstandige naamwoorden hebben een andere betekenis als er een ander lidwoord voor staat:

de portier (iemand die mensen binnenlaat
of naar buiten laat gaan)

het portier (de deur van een auto)

de bal (bijvoorbeeld een voetbal)

het bal (het dansfeest)

Meervoud

Het meervoud van zelfstandige naamwoorden wordt niet bij alle woorden op dezelfde manier gevormd. Meestal komt er *-en* achter het enkelvoud, maar dat is niet altijd zo.

meervoud op:

-en	tand	tanden
-s	garage	garages
- 's	taxi	taxi's
- (i)en	koe	koeien
-n	blinde	blinden
-n en -s	groente	groenten/groentes
-eren	rund	runderen
-lieden of -lui	zeeman	zeelieden/zeelui

Soms verandert de slotmedeklinker van het enkelvoud in een andere letter als het woord in de meervoudsvorm gezet wordt: *muis, muizen; graf, graven*.

Bij sommige woorden die uit een vreemde taal komen, kan ook nog een ander meervoud voorkomen: *museum, musea* (maar *museums* is ook goed), *crisis, crises* (maar *crisissen* is ook goed). Een paar zelfstandige naamwoorden kennen alleen enkelvoud: *gymnastiek, geklets*.

Een paar zelfstandige naamwoorden kennen alleen meervoud: *kleren, hersenen*.

Ook eigennamen (de individuele namen van mensen, landen, instellingen) zijn zelfstandige naamwoorden: *Janske, Asscher, België, Unicef*.

Bijvoeglijke naamwoord (BN)

Bijvoeglijke naamwoorden zijn woorden die iets zeggen over een zelfstandig naamwoord. Meestal staan ze vóór het zelfstandig naamwoord waar ze bij horen. Maar ze kunnen er ook achter staan.

een fiets   een mooie fiets   De fiets is mooi.

In de combinatie bijvoeglijk naamwoord-zelfstandig naamwoord komt er een -e achter het bijvoeglijk naamwoord:

 na het lidwoord de: *de nieuwe fiets*;

 na het lidwoord het: *het oude paard*.

Zelfstandige naamwoorden waar het lidwoord *de* bij hoort, krijgen bij het bijvoeglijk naamwoord ook een -e als er in plaats van het lidwoord *de* het lidwoord *een* staat.

de nieuwe fiets

een nieuwe fiets (een -e achter het bijvoeglijk naamwoord)

Als bij het zelfstandig naamwoord het lidwoord *het* hoort (*het paard, het huis*, enz.), dan krijgt het bijvoeglijk naamwoord geen -e als er in plaats van *het* het lidwoord *een* staat.

het oude paard

een oud paard (geen -e achter het bijvoeglijk naamwoord)

Er komt ook een e achter het bijvoeglijk naamwoord

 na de woorden: *dit, dat, deze, die*:

dit mooie huis, dat hoge gebouw, deze mooie bloem, die aardige leraar;

 bij zelfstandige naamwoorden die in het meervoud staan: *lastige sommen, leuke spelletjes*;

 na een bezittelijk voornaamwoord (*mijn, uw, jouw, ons*, enz.): *mijn oude fiets, uw mooie huis*, enz.;

 na een naam van de bezitter/eigenaar van iets: *Jannekes nieuwe schoenen*.

Bij sommige veelgebruikte, vaste combinaties van lidwoord + bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord, komt er geen -e achter het bijvoeglijk naamwoord: *het Koninklijk Besluit, de maatschappelijk werkster*.

Soms is er een betekenisverschil tussen een bijvoeglijk naamwoord met -e en zonder -e:

een grote man (een man die lang is);

een groot man (iemand die veel goede dingen gedaan heeft).

Trappen van vergelijking

Iets kan groot zijn, maar ook groter of zelfs het grootst.

Groot is de stellende trap, *groter* de vergrotende trap en *grootst* de overtreffende trap. Samen heten ze *de trappen van vergelijking*. Ze kunnen bij heel veel bijvoeglijke naamwoorden gemaakt worden.

Trappen van vergelijking

stellende trap	vergroten trap (+er)	overtreffende trap (+st)
klein	kleiner	kleinst
zwart	zwarter	zwartst
mooi	mooier	mooist
leuk	leuker	leukst

Soms wijkt de vergroten trap iets af: *dik - dikker* (extra k vanwege de uitspraak), *stoer - stoerder* (ingevoegde d).

Let op:

De vergroten trap en de overtreffende trap zien er soms heel anders uit dan de stellende trap.

goed, beter, best (dus niet: *goed*, *goeder*, *goedst*).

graag, liever, (het) liefst

veel, meer, meest

weinig, minder, minst

Als de overtreffende trap (met -st) moeilijk is uit te spreken, wordt het woord *meest* gebruikt: *verbaasd*, *verbaasder*, *meest verbaasd* (en niet: *verbaasdst*).

Bijwoord (BW)

Een bijwoord zegt iets over een woord dat geen zelfstandig naamwoord is. Een bijwoord geeft vaak iets aan over een tijd of plaats. Voorbeelden van bijwoorden zijn: *hier*, *daar*, *nu*, *gisteren*, *toen*. Sommige woorden kunnen zowel een bijwoord als een bijvoeglijk naamwoord zijn. Een voorbeeld is *heel*.

een heel huis (bijvoeglijk naamwoord, want het zegt iets over een zelfstandig naamwoord)

een heel lekkere boterham (bijwoord, want het zegt iets over een bijvoeglijk naamwoord)

Een bijvoeglijk naamwoord komt altijd in dezelfde vorm voor, maar juist bij *heel* wordt ook vaak *hele* gebruikt (een *hele lekkere boterham*). Eigenlijk is dat fout.

Sommige bijwoorden staan aan het begin van een vragende zin: *wanneer*, *waarom*, *waarheen*. Zulke woorden heten *vragende bijwoorden*.

Voornaamwoorden (VNW)

Een voornaamwoord is een woord dat meestal vóór een (zelfstandig) naamwoord staat. Daarom heet het een *voornaamwoord*. Het kan ook in de plaats staan van een naamwoord. Er zijn verschillende soorten voornaamwoorden.

Persoonlijk voornaamwoord (PSV)

Het persoonlijk voornaamwoord komt in de plaats van de naam van een persoon, dier, plant of ding: *ik*, *mij*, *jij*, *hem*, *het*, *haar*, *jou*, enz.

Jan ziet Yasmin lopen. Hij ziet haar lopen.

Daar staat een viooltje. Het heeft prachtige kleuren.

Persoonlijke voornaamwoorden hebben een *onderwerpsvorm* (in die vorm komen ze als onderwerp voor) en een *voorwerpsvorm* (in die vorm komen ze als meewerkend voorwerp of lijdend voorwerp voor). In de zin *Hij ziet haar lopen* is *hij* de onderwerpsvorm en *haar* de voorwerpsvorm.

Persoonlijke voornaamwoorden

onderwerpsvormen	voorwerpsvormen
ik	me/mij
je/jij/u	je/jou/u
ze/zij/hij/het	haar/hem/het
we/wij	ons
jullie/u	jullie/u
ze/zij	hen/hun/ze

Bezittelijk voornaamwoord

Dit woord geeft aan bij wie iemand of iets hoort: *mijn, jouw, zijn, haar, ons, hun*, enz.

Mijn broer heeft zijn fiets niet op slot gezet.

Bezittelijke voornaamwoorden

1 ^e persoon enkelvoud	<i>mijn</i>
2 ^e persoon enkelvoud	<i>je/jouw, uw</i>
3 ^e persoon enkelvoud	<i>zijn, haar</i>
1 ^e persoon meervoud	<i>ons, onze</i>
2 ^e persoon meervoud	<i>jullie, uw</i>
3 ^e persoon meervoud	<i>hun</i>

Een bezittelijk voornaamwoord hoort bij een zelfstandig naamwoord: *mijn jas, haar huis*.

Er kunnen wel andere woorden (bijvoeglijke naamwoorden, eventueel voorafgegaan door een bijwoord) tussen het bezittelijk voornaamwoord en het zelfstandig naamwoord komen te staan.

mijn jas
mijn dure jas
mijn heel dure jas

Aanwijzend voornaamwoord

Een aanwijzend voornaamwoord verwijst naar iets of iemand. Aanwijzende voornaamwoorden zijn onder andere: *die, deze, dat, dit, dezelfde, hetzelfde, dezelfde, datzelfde, zo'n en zulk*.

Dat spul ligt er al een week.

Vaak volgt er meteen na een aanwijzend voornaamwoord een zelfstandig naamwoord.

Als het zelfstandig naamwoord onzijdig is (dan kun je er het voor zetten), dan moet je *dit* of *dat* als aanwijzend voornaamwoord gebruiken.

het huis   dit huis, dat huis
 het feest   dit feest, dat feest

Er zit een betekenisverschil tussen *dit* en *dat*.

dit = dichtbij

dat = verder weg

Is het zelfstandig naamwoord niet onzijdig, maar mannelijk of vrouwelijk (je kunt er dan *de* voor zetten), dan moet je *deze* of *die* als aanwijzend voornaamwoord gebruiken.

de fiets   deze fiets, die fiets
 de stoel   deze stoel, die stoel

Er zit een betekenisverschil tussen *deze* en *die*.

deze = dichtbij

die = verder weg

De aanwijzende voornaamwoorden *deze* en *die* horen ook bij een zelfstandig naamwoord dat in het meervoud staat.

de stoelen   deze stoelen, die stoelen

Betrekkelijk voornaamwoord

Met een betrekkelijk voornaamwoord verwijst je terug naar iemand of iets die eerder in de zin is genoemd: *dat, die, welke, (met) wie, (op) wie*. Sommige van deze woorden kunnen ook een aanwijzend voornaamwoord zijn. Maar als betrekkelijk voornaamwoord verwijzen ze dus terug naar iets of iemand en staan ze aan het begin van een bijzin.

Het woord *dat* gebruik je bij zelfstandige naamwoorden waar het lidwoord het bij hoort.

Het huis dat daar staat, is van mijn tante.

Het woord *die* gebruik je bij zelfstandige naamwoorden waar het lidwoord *de* bij hoort en bij zelfstandige naamwoorden die in het meervoud staan.

De scooter die daar rijdt, heeft een mooie kleur.
 De scooters die daar rijden, hebben een mooie kleur.

Let op: de woorden *dat* en *die* kunnen ook een aanwijzend voornaamwoord zijn.

Vragend voornaamwoord (ook vraagwoord genoemd)

Een vraag begint vaak met een vragend voornaamwoord. Vragende voornaamwoorden zijn bijvoorbeeld: *wie*, *wat*, *welk*, *welke*, *wat voor*, *wat voor een*.

Wie wil er iets zeggen?

Wat kost dat?

Welk deel is van mij?

Welke spelers doen mee?

Wat voor dag is het vandaag?

Wat voor een jongen is hij eigenlijk?

Er zijn ook bijwoorden die vraagwoord kunnen zijn. De bekendste zijn: *hoe*, *wanneer*, *waarom*. Dat zijn dus geen vragende voornaamwoorden maar vragende bijwoorden.

Onbepaald voornaamwoord

Dit woord geeft aan dat men niet precies weet om wie of wat het gaat: *men*, *iemand*, *iets*, *enkele(n)*, enz.

Ik heb wel iemand zien lopen.

Ze hebben iets geroepen.

Wederkerend voornaamwoord

Bij sommige werkwoorden hoort *zich*: *zich wassen*, *zich schamen*, enz. Als je die werkwoorden vervoegt, verandert het woordje *zich* in: *mij/me*, *je*, *ons*, enz.

ik was me, jij wast je, hij wast zich, wij wassen ons.

Zich en de vervoegde vormen ervan zijn wederkerende voornaamwoorden. Ze verwijzen bijna altijd terug naar het onderwerp.

Wederkerende voornaamwoorden

	enkelvoud	meervoud
1 ^e persoon	me (mij)	ons
2 ^e persoon	je, u, zich	je, u, zich
3 ^e persoon	zich	zich

Andere voorbeelden van werkwoorden waarbij een wederkerend voornaamwoord hoort, zijn: *zich vergissen*, *zich herinneren*, *zich verslikken*, *zich verspreken*, *zich vervelen*.

Wederkerig voornaamwoord

Er is één wederkerig voornaamwoord: *elkaar*.

We moeten elkaar helpen.

Voorzetsel (VZ)

Voorzetsels zijn woordjes als: *op*, *in*, *naast*, *tegen*, *voor*. Voorzetsels staan meestal bij zelfstandige naamwoorden.

op het veld, in de tas, naast de stoel, tegen de muur, voor de televisie

Om te onthouden wat voorzetsels zijn, is de naam *kastwoordjes* bedacht. Achter zowat elk voorzetsel kun je *de kast* zetten: *in de kast*, *op de kast*, *tegen de kast*, *naast de kast*, *van de kast*, *uit de kast*, enz.

Soms lijkt een woord een voorzetsel te zijn, maar als je goed kijkt, blijkt het dan een deel van een werkwoord te zijn.

Ik steek de straat over.

Het woord *over* is hier een deel van het werkwoord *oversteken*.

Voegwoord (VW)

Voegwoorden zijn woorden die andere woorden of zinnen met elkaar verbinden:

Arie en Achmed.

Yasmin of Beatrijs.

De zon schijnt, maar het is wel koud.

Er zijn twee soorten voegwoorden: nevenschikkende en onderschikkende voegwoorden.

Nevenschikkende voegwoorden

Nevenschikkende voegwoorden zoals *en*, *of*, *maar*, *want*, *doch*, *noch*, verbinden twee woorden of zinnen met elkaar die gelijkwaardig zijn. Twee zinnen die verbonden zijn door een nevenschikkend voegwoord, kunnen ook los van elkaar voorkomen. De woordvolgorde verandert dan niet.

Ik ga niet mee, want ik ben ziek.

Ik ga niet mee. Ik ben ziek.

Hij gaat niet mee, maar ik wel.

Hij gaat niet mee. Ik wel.

Onderschikkende voegwoorden

Onderschikkende voegwoorden verbinden woorden en zinnen met elkaar die niet gelijkwaardig zijn. Voorbeelden van onderschikkende voegwoorden zijn: *dat*, *omdat*, *hoewel*.

Twee zinnen die verbonden zijn door een onderschikkend voegwoord, kunnen niet zomaar losgekoppeld worden. Van *Ik denk dat het goed is* kun je bijvoorbeeld niet maken: *Ik denk. Het goed is*.

Telwoord (TeW)

Een telwoord geeft een hoeveelheid aan (bijvoorbeeld *achttien*) of de plaats van iets of iemand in een rij (*derde*).

Er zijn vier soorten telwoorden:

 Bepaald hoofdtelwoord: geeft precies aan hoeveel er van iets is. *15*, *vijftig*, *1003*

 Onbepaald hoofdtelwoord: geeft niet precies aan om hoeveel het gaat. *Enkele*, *sommige*, *alle*, *veel*, *genoeg*

 Bepaald rangtelwoord: geeft de precieze volgorde aan (rang = volgorde). *Eerste*, *derde*, *tiende*, *duizendste*

 Onbepaald rangtelwoord: geeft niet precies de volgorde aan. *Zoveelste*, *hoeveelste*, *tigste*

Tussenwerpsel (TuW)

Tussenwerpsels zijn woorden die niet echt bij de zin horen. Een spreker of schrijver gebruikt ze zomaar opeens midden in een zin. Vaak zijn het juichkreten of scheldwoorden.

We gaan morgen -jippie- op vakantie!

12 De spelling van woorden

Spelling is de vorm waarin woorden opgeschreven worden. Schrijf je *giraf* of *giraffe*?

De spelling wordt vooral bepaald door:

 de uitspraak van woorden;

 de regels die er voor de spelling zijn bedacht.

Wat de uitspraak van woorden betreft, is er een verschil tussen klankzuivere woorden en niet-klankzuivere woorden. Klankzuivere woorden kun je spellen zoals je ze hoort. Daarom worden ze ook wel *luisterwoorden* genoemd. Een voorbeeld is *bal*. Niet-klankzuivere woorden kun je niet spellen zoals je ze hoort. Het woord *thee* is een voorbeeld van een niet-klankzuiver woord, want de *h* hoor je niet als het woord wordt uitgesproken. Je moet dus weten dat er bij het schrijven een *h* in *thee* hoort te staan. Niet-klankzuivere woorden heten daarom ook wel *weetwoorden*. Daarnaast zijn er dan de spellingregels. Die kun je leren. Bijvoorbeeld dat de naam van een feestdag een hoofdletter krijgt (*Kerstmis*), maar de woorden die daarvan afgeleid zijn niet (*kerstvakantie*).

Lettergrepen

Lettergrepen zijn letters die bij elkaar horen en die je in één keer als klankgroep uitspreekt. Woorden bestaan uit één lettergreep (*huis*) of uit meer lettergrepen (*hui-zen, kin-de-ren, ku-ke-le-ku*).

Lettergrepen zijn open of gesloten. Een open lettergreep eindigt op een klinker: *lo(pen)*, een gesloten lettergreep eindigt op een medeklinker: *bak(ker)*.

Als er in een gesloten lettergrepen één klinker tussen medeklinkers staat, klinkt die klinker kort: *hok, mat*. Als je het woord langer maakt en de klinker moet kort blijven klinken, dan moet je bij deze woorden de medeklinker die op de klinker volgt verdubbelen: *hok-hokken, mat-matten*. Dat moet dus niet bij *weg-wegen*, want in *wegen* klinkt de eerste klinker niet meer kort.

Als de lettergreep gesloten is en de klinkerklank klinkt lang, dan moet je de klinkerletter dubbel schrijven: *haak, hoog, muur*.

Als de lettergreep open is en de klinkerklank klinkt lang, hoef je toch maar één letterteken voor de lang klinkende klinker te gebruiken: *haken, hoge, muren*.

Let op:

- Voor de *i* zijn geen regels te geven. De spelling van woorden waarin een *i*-klank zit, moet je van buiten leren: *liter, gieter*.
- Als na een lange *u*-klank de letter *w* volgt, moet je altijd maar één klinkerteken (*u*) schrijven, of de lettergreep nu open of gesloten is: *duwen, duw*.
- Als na een lange klinkerklank de lettercombinatie *ch* volgt, komt er in een open lettergreep toch een dubbel klinkerteken: *goochelen*.
- Aan het einde van een woord worden klinkers die lang klinken met één teken geschreven: *ja, nu, zo*. Maar dat geldt niet voor de lange *e*-klank: *nee, mee, zee*.

Klankvoeten

Bij de verdeling van een woord in delen kun je ook uitgaan van de klankvoet. Met een klankvoet wordt bijna hetzelfde bedoeld als met een lettergreep, maar niet helemaal. Een lettergreep gaat uit van de geschreven taal. Een klankvoet gaat uit van de gesproken taal.

verdeling in lettergrepen: *dam-men*

verdeling in klankvoeten: *da-(m)men*

Als je uitgaat van klankvoeten, gelden de volgende spellingregels:

- Na een korte klinkerklank komt er een verdubbeling van de medeklinker. De klankvoet *da* uit *dammen* klinkt kort. Daarom komt er in *dammen* dus dubbel *m*. Dit wordt ook wel de *dubbelzetter* genoemd.
- Na een lange klinkerklank komt er geen verdubbeling van de medeklinker. En de lang klinkende klinker wordt met één klinkerteken geschreven. De *a*-klank van *scha* uit *schaken* klinkt lang; daarom komt er in *schaken* geen dubbele *k* en wordt de lange *a*-klank met één klinkerletter geschreven. Omdat je zou verwachten dat de lange *aa*-klank met twee

letters wordt geschreven, wordt bij deze spellingregel het woord letterdief gebruikt. De letterdief haalt één klinkerletter weg.

f of v

Bij woorden die eindigen op een *f*, verandert de *f* meestal in een *v* als het woord een extra lettergreep aan het einde krijgt.

brief - brieven

lief - lieve

Werkwoorden

Bij werkwoorden heb je verschillende tijden. Voor de spelling zijn vooral de tegenwoordige tijd, de verleden tijd en de voltooid tijd belangrijk.

Tegenwoordige tijd: ik *fiets* (nu).

Verleden tijd: ik *fietste* (gisteren).

Voltooid tijd: ik *heb gefietst* (dat heb ik ooit gedaan).

Sterk en zwak

Er is een belangrijk verschil tussen zwakke en sterke werkwoorden. Zwakke werkwoorden eindigen in de verleden tijd op *-te(n)* of *-de(n)*.

fietste(n), holde(n)

Het voltooid deelwoord van een zwak werkwoord eindigt op een *-t* of *-d*.

gefietst, gehold

Bij sterke werkwoorden verandert de klinker als het werkwoord in de verleden tijd komt te staan.

drinken - dronk, krijgen - kreeg

Het voltooid deelwoord van een sterk werkwoord eindigt op *-en*.

gedronken, gekregen

De spelling van sterke werkwoorden is niet zo moeilijk. De spelling van zwakke werkwoorden kan wel lastig zijn.

Ga steeds uit van de ik-vorm of de stam van de persoonsvorm.

De persoonsvorm is het werkwoord dat bij het onderwerp hoort.

Neem de zin: *Ik heb gelopen*. Het werkwoord *heb* hoort hier direct bij het onderwerp.

 De ik-vorm is de vorm van het werkwoord die je krijgt als het onderwerp ik is: *ik loop, ik draai, ik vind*, enz.

 De stam van een werkwoord is het hele werkwoord (ook infinitief genoemd) min *-en*: *fietsen, fiets; draaien, draai*, enz.

Daarbij moet je dan wel bedenken dat in de stam soms een extra klinker moet worden ingevoegd of dat er aan het einde een medeklinker moet vervallen: *dromen, droom; hollen, hol*.

Sommigen gaan liever uit van de ik-vorm, anderen vinden het makkelijker om met de stam van het werkwoord te werken.

Uiteindelijk blijft de spelling natuurlijk gelijk.

uitgangen die achter de ik-vorm of stam komen in de tegenwoordige tijd bij zwakke werkwoorden

1 ^e persoo enkelvoud n(ik)	-	vind
2 ^e persoon enkelvoud (je, jij, u)	+t	vind+t
3 ^e persoon enkelvoud (zij, hij, het, u)	+t	vind+t
1 ^e persoon meervoud (we, wij)	hele werkwoord	vinden
2 ^e persoon meervoud (jullie)	hele werkwoord	vinden
3 ^e persoon meervoud (ze, zij)	hele werkwoord	vinden

Staat je of jij achter de persoonsvorm en is dat je of jij onderwerp, dan komt er geen uitgang achter de stam.

Loop je mee?
 Vind je dat ook?
 Vindt je vader dat ook?

In het laatste voorbeeld is *je* geen onderwerp maar *je vader*, waarbij *vader* het belangrijkste woord is. Als van *je* ook *jij* gemaakt kan worden, is *je* onderwerp.

Gebiedende wijs

Bij de gebiedende wijs wordt iets geëist of geboden: *ga weg, sta stil, kom hier*. Bij de gebiedende wijs komt er geen uitgang achter de stam.

schrijf op, houd rechts, word wakker

Verleden tijd

uitgangen die achter de ik-vorm of stam komen in de verleden tijd bij zwakke werkwoorden

1 ^e pers. enkelv. (ik)	+ te of de	fiets+te, verbrand+de
2 ^e pers. enkelv. (je, jij, u)	+ te of de	maak+te, speel+de
3 ^e pers. enkelv. (zij, hij, het, u)	+ te of de	pluk+te, zoen+de
1 ^e pers. meerv. (we, wij)	+ ten of den	feest+ten, roei+den
2 ^e pers. meerv. (jullie)	+ ten of den	stop+ten, ren+den
3 ^e pers. meerv. (ze, zij)	+ ten of den	dans+ten, hinkel+den

Als je niet weet of je de verleden tijd van een werkwoord met *-te(n)* of *-de(n)* moet schrijven, kun je het ezelsbruggetje van *kofschiptaxietje* toepassen. Als de ik-vorm of de stam van een werkwoord eindigt op een van de medeklinkers uit *kofschiptaxietje*, krijgt het werkwoord in de verleden tijd *-te(n)*; anders *-de(n)*.

fietsen - fiets - fietste
schrobben - schrob - schrobde
verhuizen - verhuiz - verhuisde

Dit laatste voorbeeld geeft aan dat je dus naar de oorspronkelijke stamletter moet kijken; in dit geval niet de *s* maar de *z*.

In plaats van *kofschiptaxietje* worden ook andere ezelsbruggetjes gebruikt: 't *kofschip*, 't *fokschaap*, 't *ex-kofschip*, 't *ex-fokschaap*.

Voltooid tijd

Er wordt geklopt. Het is gebeurd. Ik heb haar gefeliciteerd.

In deze zinnen zijn *geklopt*, *gebeurd* en *gefeliciteerd* voltooid deelwoorden. Als je niet weet of een voltooid deelwoord met een *-t* of *-d* moet worden geschreven, heb je twee hulpmiddelen.

 Je gebruikt het werkwoord even in de verleden tijd. Hoor je dan in de uitgang *-te(n)*, dan krijgt het voltooid deelwoord een *-t* aan het eind; hoor je *-de(n)*, dan krijgt het voltooid deelwoord een *-d* aan het eind.

getrapt, want: *trapte*
gebeurd, want: *gebeurde*

 Je past het ezelsbruggetje met *kofschiptaxietje* toe. Als de ik-vorm of stam van een werkwoord eindigt op een van de medeklinkers uit *kofschiptaxietje*, dan krijgt het werkwoord een *-t*; anders een *-d*.

kloppen - klopt - geklopt
gebeuren - gebeur - gebeurd
feliciteren - feliciteer - gefeliciteerd

In plaats van *kofschiptaxietje* kun je ook hier een van de andere ezelsbruggetjes gebruiken: 't *kofschip*, 't *fokschaap*, 't *ex-kofschip*, 't *ex-fokschaap*.

Dubbele spelling

Bij enkele woorden heb je een dubbele spelling. Je mag bijvoorbeeld *niesen* schrijven (*nieste, geniest*), maar ook *niezen* (*niesde, geniesd*).

Extra letter

Soms moet bij de vervoeging van werkwoorden een *e* achter de ik-vorm of stam blijven staan omdat het woord anders verkeerd wordt uitgesproken.

racen - racete - geracet (en niet: *racte - geract*)

Voltooid deelwoord als bijvoeglijk naamwoord

Als een voltooid deelwoord veranderd wordt in een bijvoeglijk naamwoord, wordt de stamletter *t* of *d* alleen verdubbeld als dat nodig is om een goede uitspraak van het woord te krijgen.

het bevrijde land

de verwachte opbrengst

de gewitte muur (zonder dubbele *t* zou je de uitspraak *gewiete* krijgen).

In combinaties als de *verlote prijzen* en de *verbrede weg* krijgt *verlote* geen *oo* en *verbrede* geen *ee* (zoals in: *verloot, verbreed*). Dat komt omdat de lang klinkende klinker nu in een open lettergreep staat (dat is een lettergreep die niet eindigt op een medeklinker). Je krijgt dan maar één klinkerletter.

Hoofdletter
Begin van een zin

Een zin begint met een hoofdletter, behalve in twee gevallen:

 Als de zin begint met een losse letter: *'s Avonds gaat ze om negen uur naar bed.*

In zo'n geval wordt de eerste letter van het volledige woord als hoofdletter geschreven.

 Als de zin begint met een getal dat in cijfers is geschreven: *13 is een ongeluksgetal.*

Het eerste echte woord krijgt dan ook geen hoofdletter.

Aanhef

De aanhef van een brief of e-mail begin je met een hoofdletter.

Beste mevrouw Jansen,

Geachte heer,

Een afscheidsgroet in een brief of e-mail begint ook met een hoofdletter.

Met vriendelijke groet,

Hoogachtend,

Citaat

Als je een hele zin die iemand heeft gezegd letterlijk aanhaalt (dat heet *citeren*), begint die zin met een hoofdletter; de hele zin staan dan tussen aanhalingstekens.

Ze zei: 'Ik ga niet mee.'

Als iemand iets denkt, wordt niet met een hoofdletter begonnen en worden ook geen aanhalingstekens gebruikt.

Hij dacht: daar geloof ik niets van.

Namen

Namen die met een hoofdletter worden geschreven zijn:

 namen van personen: *Vera, Niels, Aisatti*;

 namen van bedrijven, instellingen, gebouwen, enz.: *Nederlandse Spoorwegen, Rijkswaterstaat, Eiffeltoren*;

 merknamen: *Burberry, Becel*;

 inwonernamen en taalnamen: *Duitser, Spaans*;

 aardrijkskundige namen: *Amsterdam, Frankrijk*;

 woorden die afgeleid zijn van aardrijkskundige namen, behalve als er niet meer echt gedacht wordt aan de plaats waarover het gaat. Vergelijk:

Bordeaux (Franse stad), een fles *bordeaux* (wijn)

Havana (Cubaanse stad), een *havanna* (sigaar)

Als een achternaam opgeschreven wordt met de voornaam erbij, krijgen de tussenvoegsels (*de, van de, van der, van den, van*) een kleine letter: *Mischa van de Ven, Debbie van Gaal*.

Staat er geen voornaam voor en ook geen voorletter (bijvoorbeeld de M. van Mischa) dan krijgt het eerste voorvoegsel een hoofdletter.

Mischa van de Ven

M. van de Ven

Van de Ven

mevrouw Van de Ven

burgemeester Van de Ven

De Jong

Hendrik de Jong

Namen van volkeren krijgen een hoofdletter: *Azteken, Noormannen, Vikingen*.

Verzamelnamen van volkeren krijgen een kleine letter: *indianen, zigeuners*.

Maar heb je het dus over een bepaald indianenvolk of een bepaalde zigeunergroep, dan komt er een hoofdletter: *Apache, Roma*.

Grappige namen of spotnamen voor een bevolkingsgroep krijgen een kleine letter: *een aussie* (voor iemand uit Australië), *een brabo* (voor iemand uit Brabant).

Soortnamen

Een soortnaam is een naam waarmee je niet één bepaalde persoon, één bepaald dier of één bepaald ding bedoelt, maar een groep van mensen, dieren of dingen die diezelfde kenmerken hebben. Soortnamen krijgen een kleine letter.

voetballer, leeuw, roodborstje, eik, heester, fiets

De wetenschappelijke namen van dieren en planten krijgen één hoofdletter: *Panthera tigris* (tijger), *Quercus rubra* (Amerikaanse eik). Zie over dit soort wetenschappelijke namen ook hoofdstuk 17.

Een woord als *alzheimer* (dementie, grote vergeetachtigheid) krijgt een kleine letter, maar als de naam van deze ziekte voluit wordt geschreven, komt er een hoofdletter: *de ziekte van Alzheimer*.

Als met een naam een samenstelling wordt gemaakt, blijven de hoofdletters in de naam gewoon staan: *Harry Potter, Harry Potterboeken*. Maar als de samenstelling een echte soortnaam is geworden (waarbij niet meer echt gedacht wordt aan de persoon die genoemd wordt), dan komt er een kleine letter. *Een paar jaar geleden droegen veel mensen met carnaval een harrypotterbril*. De delen van de samenstelling worden hier ook aan elkaar geschreven.

Beroepen en functies

Namen van beroepen en functies krijgen een kleine letter.

lerares, burgemeester, koningin, paus, bisschop, imam, loodgieter, accountmanager

Feestdagen

Namen van feestdagen krijgen een hoofdletter.

Kerstmis, Koninginnedag, Suikerfeest

Wordt er met de naam van een feestdag een ander woord gevormd, dan komt er geen hoofdletter:

Koninginnedag, maar: *koninginnedagfeest*.

Pasen, maar: *paasvakantie*.

Het woord *carnaval* krijgt een kleine letter, omdat het niet echt één hoofdfestdag is.

Tijdperken

Namen van tijdperken krijgen een kleine letter: *ijstijd*, *middeleeuwen*.

Titels van boeken, kranten, tijdschriften, cd's, films, enz.

Boektitels, enz. moeten geschreven worden zoals de uitgever ze heeft opgenomen.

De *Telegraaf* (De met een hoofdletter),
de *Volkskrant* (de met een kleine letter).

Als je zelf een titel bedenkt, begin dan met een hoofdletter en geef verder alleen de woorden een hoofdletter die van zichzelf al een hoofdletter hebben: *Alle dingen van Daan*, *Muziekavond bij Tobi*. Maar je mag ook alle belangrijke woorden van de titel een hoofdletter geven: *Harry Potter & de Steen der Wijzen*. Titels worden vaak gecursiveerd (schuingedrukt).

Windrichtingen

Een woord voor een windrichting of windstreek krijgt een kleine letter: het zuidoosten van Nederland, het westen van Polen. Maar als de windrichting of streekaanduiding voorkomt in een aardrijkskundige naam, komt er wel een hoofdletter: *Amsterdam-West*, *Zuid-Turkije*.

Hemellichamen en sterrenbeelden

Namen van hemellichamen en sterrenbeelden krijgen een hoofdletter: *Saturnus*, *Grote Beer*, *Schorpioen*.
Algemene woorden als: *zon*, *maan*, *aarde* en *ster*, krijgen een kleine letter.

Heilig

Alles wat voor veel mensen als heilig geldt, krijgt een hoofdletter: *de Bijbel*, *de Koran*, *God*, *Allah*, *Boeddha*.

Vorm

In sommige woorden geeft de hoofdletter aan hoe iets eruitziet. Je moet die hoofdletter dan ook echt schrijven: *T-shirt* (een uitgevouwen T-shirt ziet eruit als een hoofdletter T en niet als een kleine letter t), *L-kamer* (zo'n kamer heeft de vorm van de hoofdletter L en niet van de kleine letter l). Soms maakt het bij dit soort woorden niet uit of je een hoofdletter of kleine letter schrijft, omdat de vorm toch steeds gelijk blijft: *x-benen*, *X-benen*, *v-hals*, *V-hals*, *s-bocht*, *S-bocht*.

Trema

Een trema hoort bij klinkerbotsing. Klinkerbotsing wil zeggen:

- er staan twee klinkers naast elkaar;
- die klinkers behoren tot verschillende lettergrepen of klankvoeten;
- zonder trema zou je de klinkers ook kunnen lezen alsof ze samen in één lettergreep of klankvoet staan.

Een voorbeeld is *reünie* (spreek uit: *ree-u-nie*). De *e* en de *u* kunnen samen ook in één lettergreep voorkomen, zoals in het woord *keuken*. Maar in *reünie* behoren ze tot verschillende lettergrepen. Dat moet aangegeven worden met een trema op de eerste letter van de nieuwe lettergreep, dus op de *u*.
Vergelijk ook: *poetsen*, *poëzie*.

Let op: het gaat hier niet om samenstellingen. Samenstellingen zijn zelfstandige woorden die samengevoegd worden: *zee-egel* (*zee* en *egel* zijn woorden die ook zelfstandig kunnen voorkomen). Bij klinkerbotsing in samenstellingen komt er een koppelteken (streepje). Een uitzondering zijn de samengestelde telwoorden. Die krijgen een trema, ook al zijn het samenstellingen: *tweeëntwintig*, *drieëndertig*.

Als er klinkers naast elkaar staan die nooit samen in één lettergreep kunnen voorkomen, wordt er geen trema gezet, zoals in *geopend*. De *e* en *o* komen in deze volgorde nooit samen in één lettergreep voor. Ze leveren daarom geen leesprobleem op en hoeven dus geen trema te krijgen.

Er komt ook geen trema bij de Latijnse uitgang *-eum* (*museum*, *lyceum*) en ook niet bij de Franse uitgangen *-ien* (*elektricien*) en *-ienne* (*lesbienne*). Het woord *patiënt* krijg wel een trema, want dat heeft een andere uitgang (*-ient*).

Een woord dat in het enkelvoud eindigt op een *-ie* waarop de klemtoon valt, wordt in het meervoud gespeld met *-ieën*: *industrieën*, *melodieën*.

Valt er in het enkelvoud geen klemtoon op de *-ie*, dan komt er in het meervoud *-iën*: *koloniën*.

Wanneer er drie klinkers op elkaar volgen (waarvan er twee als één klank gelezen kunnen worden), komt er geen trema direct na de *i*.

Dieet (de nieuwe lettergreep begint direct na de *i*, maar als er drie klinkers staan, mag er direct na de *i* dus geen trema komen)

Vergelijk ook: *financieel* (geen trema, drie klinkers, het trema zou direct na de *i* moeten staan, maar dat mag niet) en *financiële* (wel een trema, want hier heb je maar twee klinkers).

Let op: het gaat hier ook weer om niet-samengestelde woorden. In een woord als *milieu-inspecteur* komt een koppelteken (streepje). Er is wel sprake van klinkerbotsing, maar het gaat hier om een samenstelling.

Bij twee *i*'s die op elkaar volgen, komt geen trema: *begroeiing*, *glooiing*.

Bij het afbreken van een woord aan het einde van een regel, vervalt het trema: *geëist*, *ge-eist*

118

Aaneenschrijven

Twee zelfstandige woorden die worden samengevoegd, moeten aan elkaar geschreven worden: *fiets + pomp = fietspomp*.

Bij klinkerbotsing komt er een koppelteken: *zee-egel*.

Klinkerbotsing wil zeggen:

- er staan twee klinkers naast elkaar;
- die klinkers behoren tot verschillende lettergrepen;
- zonder koppelteken zou je de klinkers ook kunnen lezen alsof ze samen in één lettergreep staan.

Drie zelfstandige naamwoorden die worden samengevoegd, moeten ook aan elkaar worden geschreven: *warme + bakker + winkel = warmebakkerswinkel*.

Als in de driedelige samenstelling hoofdletters voorkomen, komt er een spatie: *Tweede Kamervoorzitter*.

Let op: aan elkaar schrijven gebeurt niet als het eerste woord op het laatste woord slaat.

dikkedarmoperatie (*dikke* slaat op het tweede deel, op *darm*)

dikke muurtegels (*dikke* slaat op het derde deel, op *tegels*).

Een samenstelling die met een naam begint, wordt aan elkaar geschreven: *Greenwichtijd*, *Armanipak*. Als de combinatie niet zo gebruikelijk is of in aaneengeschreven vorm lastig leest, dan mag er een koppelteken gezet worden.

Als je een heel getal in woorden opschrijft, moet je alles aan elkaar schrijven. Maar na het woord *duizend* komt een spatie.

negenen-tachtig, *honderddrie*, *duizend veertien*.

In breuken worden teller en noemer aaneengeschreven.

tweederde, *eenvierde*, *zevenachtste*.

$(\frac{4}{10})$ viertiende

$(8\frac{4}{10})$ acht viertiende

119

Een combinatie van kleine woorden die samen één vaste betekenis hebben, wordt meestal als één woord geschreven:

binnenstebuiten, bijvoorbeeld, zodoende.

Combinaties met *-zelfde* worden aan elkaar geschreven: *hetzelfde*, *dezelfde*, *eenzelfde*.

Bij elkaar staande kleine woordjes (voorzetsels en bijwoorden) die niet bij een werkwoord horen, worden aan elkaar geschreven: *erdoorheen praten* (want het werkwoord is niet *heenpraten*), *ervan-door gaan* (want het werkwoord is niet *doorgaan*), *eropuit trekken* (want het werkwoord is niet *uittrekken*), *ertegenaan gaan* (want het werkwoord is niet *aangaan*).

Aan elkaar schrijven of los schrijven kan voor een betekenisverschil zorgen.

je moet achter uitstappen (aan de achterkant uitstappen)
je moet achteruitstappen (een paar passen naar achteren zetten).

Let ook op het spellingverschil tussen:

Het ligt onderin. Ik zit achterop.
 Het ligt onder in de kast. Ik zit achter op de fiets

Als er achter woordjes als *onderin*, *achterop*, *vlakbij*, enz. niks meer volgt, worden ze aan elkaar geschreven. Volgt er nog wel iets, dan is de schrijfwijze niet aan elkaar.

Koppelteken

Een koppelteken wordt ook wel *streepje* genoemd. In een aantal gevallen komt er een koppelteken in een samenstelling. Een samenstelling is een woord dat bestaat uit delen die ook los van elkaar als woord kunnen voorkomen. Als je nu een samenstelling hebt waarin de laatste klinkerletter(s) van het eerste woord en de eerste klinkerletter(s) van het

volgende woord één klank kunnen vormen, terwijl ze niet als één klank gelezen moeten worden (dat heet *klinkerbotsing*), moet je een koppelteken zetten: *auto-ongeluk*, *na-apen*, *zee-egel*, *diploma-uitreiking*.

Er is geen sprake van klinkerbotsing in woorden als: *politieagent* (*e + a* kunnen nooit één klank vormen), *autoalarm* (*o + a* kunnen nooit één klank vormen), *hockeyelftal* (*y + e* kunnen nooit één klank vormen).

Na bepaalde voorvoegsels of woorden die daarop lijken, komt er een koppelteken: *ex-burgemeester*, *niet-roker*.

Samengestelde aardrijkskundige namen die een koppelteken hebben, behouden dat koppelteken ook in de afleidingen ervan.

Zuid-Holland, dus: Zuid-Hollander, Zuid-Hollandse steden
 Aarle-Rixtel, dus: Aarle-Rixtelnaar

Afleidingen van aardrijkskundige namen met een spatie behouden de spatie: *Costa Rica*, dus: *Costa Ricaans*.

Voeg je een afkorting, cijfer of symbool samen met een gewoon woord, dan moet er een koppelteken staan: *cd-speler*, *IQ-test*, *12-jarige*, *\$-teken*.

Als twee zelfstandige naamwoorden bij elkaar horen en het ene deel geeft iets aan over het andere deel, dan komt er een koppelteken tussen de twee woorden: *chef-kok*, *leerling-verpleegkundige*.

Tussen twee woorden die gelijkwaardig aan elkaar zijn, komt ook een koppelteken: *paars-groene kleur*, *Brits-Franse ontmoeting*.

Apostrof

Een apostrof is een kommaatje in de lucht. In een zelfstandig naamwoord dat in het enkelvoud eindigt op *-a*, *-i*, *-o*, *-u*, schrijf je in het meervoud een apostrof-s: *mama's*, *taxi's*, *auto's*, *accu's*.

Een uitzondering zijn de woorden die eindigen op de Franse uitgangen *-eau* en *-ui*: *cadeaus*, *etuis*.
 Eindigt een woord op een andere letter dan *-a*, *-i*, *-o*, *-u*, dan komt de *-s* zonder apostrof aan het woord vast: *tantes*, *coupés*, *pumps*.

Een woord dat in het enkelvoud eindigt op een *-y*, krijgt in het meervoud een apostrof-*s* als er vóór de *-y* een medeklinker staat: *baby's*.
 Staat er een klinker voor de *-y*, dan komt er in het meervoud een vaste *-s*: *diskjockeys*.

Als je wilt aangegeven dat iets van iemand is (bezitsrelatie), moet je in de spelling dezelfde regel gebruiken als hierboven is aangegeven voor het meervoud: *Nina's vader*, *Mimi's jas*, *Lizzy's jas*, enz.

Als een naam op een sisklank eindigt, komt er alleen een apostrof (zonder *s*): *Kees' bril*, *Max' mobieltje*.
 In de verkleinvorm komt er alleen een apostrof bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op een *-y* waar een medeklinker voor staat (*baby*, *pony*): *baby'tje*, *pony'tje* (zie over de spelling van verkleinwoorden verderop in dit hoofdstuk onder het kopje *Verkleinwoorden*).

In afleidingen van afkortingen en in afleidingen met een cijfer erin, komt ook een apostrof: *cd'tje*, *PSV'er*, *A4'tje*.
 Let op: het gaat hier om afleidingen, dat wil zeggen een woord waarvan niet elk deel ook als zelfstandig woord voor kan komen. Bij samenstellingen krijg je een streepje: *A4-papier*, *PSV-speler*. Bij een samenstelling kan wel elk deel als zelfstandig woord voorkomen.

afleiding	samenstelling
A4'tje	A4-papier
CDA'er	CDA-minister
cd'tje	cd-speler
wc'tje	wc-papier
x'tje	X-benen

Je moet de apostrof ook gebruiken als je in een woord of naam letters weglaat: *zo'n* (eigenlijk: zo een), *A'dam* (Amsterdam).
 Let erop dat de apostrof op de plaats komt van de weggelaten letters. In *'s morgens* (van: des morgens) staat de apostrof dus vóór de letter *s*.

Accentteken

Op sommige woorden die uit het Frans komen, staat een accentteken. Er zijn drie accenttekens:

 accent aigu: *coupé*, *café*

 accent grave: *volière*

 accent circonflexe: *tambour-maitre*, *enquête*

Aigu betekent *scherp* (een scherp accent, waarbij de spreektoon stijgt; de lettergreep wordt kort uitgesproken), *grave* betekent *diep* (een diep accent, waarbij de spreektoon daalt; de lettergreep wordt lang uitgesproken), *circonflexe* betekent *omgebogen*. Het accent *circonflexe* wordt ook wel *dakje* genoemd.

Uitspraakteken

Op sommige woorden wordt met een vooroverliggend of achteroverliggend streepje aangegeven hoe je het woord moet uitspreken: *blèren*, *hè*, *hé*.

Klemtoonteken

Het klemtoonteken is een vooroverliggend streepje. Het moet staan op de klinker(s) van de lettergreep die je wilt benadrukken: *fantástisch*, *dat is dé oplossing*.

Als de klinkerklank die je wilt beklemtonen, uit twee of meer letters bestaat, beklemtoon je de eerste twee letters: *móét vandaag af*, *gééf*, *ééuwig zonde*.

Cedille

De cedille is een kommaatje onder de letter c. Het teken wordt gebruikt als uitspraakhulp voor de c. Als er een cedille staat, moet de c als een s worden uitgesproken: *Curaçao*, *garçon*, *reçu*. Staat er geen cedille, dan moet de c als een k worden uitgesproken (*cursus*), behalve als er een e of i op de c volgt; dan moet het weer een s-uitspraak zijn: *cerise*, *cirkel*.

Afbreekteken

Soms moet je een woord dat niet meer helemaal op een regel kan, afbreken en een deel naar de volgende regel verplaatsen. Daarvoor gebruik je een *afbreek*-teken.

Dat is ook gewoon een streepje.

Als je op de computer werkt, breekt de computer automatisch af.

📖 Je moet woorden afbreken aan het einde van een lettergreep: *ha-len*, *jam-mer*.

📖 In samenstellingen (lijmwoorden), kun je het beste afbreken tussen de woorden die de samenstelling vormen: *woorden-boek*. Sommige woorden zijn niet zo goed te herkennen als samenstelling, maar ze zijn het wel, zoals *daarom*, *hierom* en *meteen*. Je moet ze dus afbreken tussen de samenstellende delen: *daar-om*, *hier-om*, *met-ee-n*.

📖 Breek af na een voorvoegsel: *on-denkbaar*.

📖 Breek af vóór een achtervoegsel: *hinder-lijk*.

📖 Woorden die eruitzien alsof ze twee lettergrepen hebben, maar die je als één lettergreep uitspreekt, moet je niet afbreken: *race*, *cake*, *live*.

In een woord waarbij de lettergreepgrens bij de lettercombinatie *ng* en *nk* ligt, moet je afbreken tussen de *n* en de *g* of de *n* en de *k*: *han-gen*, *rin-gen*, *ban-ket*. Maar Frankrijk en koninkrijk moet je afbreken na de *k*: *Frank-rijk*, *konink-rijk*.

In een woord waarin de lettergreepgrens bij de lettercombinatie *ch* ligt, breek je af vóór die *ch*: *la-chen*, *dou-chen*.

124

📖 De lettercombinaties *st* en *sp* (zonder andere medeklinkers erbij) worden afgebroken na de *s*: *mees-ter*, *res-pect*.

📖 Als het basiswoord eindigt op een medeklinker plus *-st* (*angst*, *oogst*, *tekst*), en je maakt van zo'n basiswoord een afleiding (*angstig*, *oogsten*, *teksten*), dan gaat bij het afbreken de *st* mee naar de volgende regel: *ang-stig*, *oog-sten*, *tek-sten*.

📖 Woorden als *leeuwen* en *meeuwen* breek je af na de *u*: *leeu-wen*, *meeu-wen*.

📖 Bij het afbreken mag er geen letter helemaal alleen komen te staan. Fout is dus: *a-linea*, *radi-o*. Wel goed is: *ali-nea* en *ra-dio*.

📖 Voor en na een *x* tussen klinkers mag niet worden afgebroken. Dus niet: *ex-amen*, maar: *exa-men*.

Weglatingsteken

Gebruik het weglatingsteken als je een deel van een woord weglaat: *in- en uitvoer*.

Maar: *oude en nieuwe spullen*, want hier laat je geen deel van een woord weg maar een volledig woord.

Het weglatingsteken komt zonder spatie direct achter het woorddeel te staan.

Stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijke naamwoorden die aangeven dat iets van een bepaald materiaal gemaakt is, heten *stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden*. Ze eindigen op een *-n*:

het mooie huis (geen stoffelijk bijvoeglijk naamwoord)

het houten huis (wel een stoffelijk bijvoeglijk naamwoord)

Andere voorbeelden van stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden zijn: *gouden*, *zilveren*, *bronzen*, *koperen*, *juten*, *marmere(n)*, enz.

Tussen-n

Als je van twee woorden een samenstelling maakt, kan er soms een *tussen-n* of *tussen-en* komen.

125

muis + val = **muizenval**

Het eerste deel van de samenstelling moet dan een zelfstandig naamwoord zijn (dat is een woord waar je een lidwoord voor kunt zetten). En dat zelfstandig naamwoord moet alleen maar een meervoud op -(e)n hebben. *Muis* heeft als meervoud alleen *muizen*. Dat is een meervoud op -(e)n. Dus wordt het **muizenval**.

Heeft het zelfstandig naamwoord óók een meervoud op -s, dan komt er geen tussen-(e)n.

Seconde heeft twee meervouden: *seconden*, *secondes*. Het woord heeft dus ook een meervoud op -s. Dan komt er geen tussen-n: *secondelang*.

Belangrijke uitzonderingen zijn: *Koninginnedag* en alle woorden die met *zon* en *maan* beginnen. Die zouden eigenlijk volgens de hoofdregel een tussen-n moeten krijgen, maar ze worden tussen-tussen-n geschreven: *Koninginnedag*, *zonnewijzer*, *maneschijn*.

Er zijn ook nog andere uitzonderingen (*bakkebaard*, *elleboog*, enz.), maar die woorden schrijf je meestal als vanzelf goed.

Tussen-s

Als je in een samenstelling een tussen-s uitspreekt, mag je die ook schrijven: *geluidshinder*. Spreek je hem niet uit, dan mag je hem ook weglaten: *geluidhinder*. De ene persoon kan hier dus iets anders schrijven dan de andere persoon. Beide spellingen zijn goed.

Verkleinwoorden

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op de klinker -a, -o, -u (*cola*, *bistro*, *menu*), komt er in de verkleinvorm een verdubbeling van die klinker: *colaatje*, *bistrootje*, *menuutje*.

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op de klinker -i (*kiwi*, *ski*), komt er in de verkleinvorm -ie: *kiwietje*, *skietje*.

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op de klinker -e (*garage*) of -ee (*zee*), komt er in de verkleinvorm een vast -tje: *garagetje*, *zeetje*.

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op -é, verandert die é in de verkleinvorm in ee+tje: *café-cafeetje*, *coupé-coupeetje*.

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op een -y waar een klinker voor staat (*cowboy*), komt in de verkleinvorm -tje zonder apostrof: *cowboytje*. Staat er een medeklinker voor de -y dan komt er een apostrof bij: *baby'tje*.

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op -ing, komt er in de verkleinvorm -inkje: *ketting-kettinkje*; *haring-harinkje*.

📖 Bij woorden die in de niet-verkleinvorm eindigen op -ine, kom er in de verkleinvorm -ientje: *aspirine-aspirientje*, *machine-machientje*.

Wordt een verkleinwoord aan het einde van een regel afgebroken, dan moet weer de spelling van de niet-verkleinvorm terugkeren. Het is dus: *opaatje*, *cafeetje*. Maar bij het afbreken wordt het: *café-tje*, en *opa-tje*.

Bijzondere gevallen zijn nog:

chocolade - *chocolaatje*

karbonade - *karbonaadje*

Woorden die vaak fout gespeld worden

A4'tje	barbecue	carrousel	diët
aanvoester	begroeiing	chagrijnig	eczeem
abonnee	bezighouden	circus	elektrisch
achttien	beziggehouden	cirkel	elektronica
agressie	bijvoorbeeld	concurrent	e-mailadres
akkoord	blocnote	controle	e-mailen
ananas	cabaretier	crêche	gebruikmaken
apparaat	cadeaus	diarree	gebruikgemaakt
applaus	caissière	dichtstbijzijnd	ge-e-mail

gewelddadig	kangoeroe	's avonds	tenslotte
gezamenlijk	koffiedrinken	's morgens	(eindelijk)
goedmaken	koffiegedronken	sieraad	ten slotte (tot slot)
goochelen	kopij	skaten	slot)
gorilla	liniaal	skatete	theedrinken
graffiti	locatie (maar: lokaal)	geskatet	theegedronken
grind	lokaal)	sms'en	T-shirt
handvatten	oké	stagiaire	uittreksel
(maar: omelet		stiekem	verrassing
olievaten)	online	tenminste (in	verrukkelijk
hartstikke	onmiddellijk	ieder geval)	woordvoerster
hinniken	origineel	ten minste	yoghurt
hopelijk	puberteit	(op z'n minst,	
interview	pyjama	minimaal)	

13 Woordkeuzefouten

Niet elk woord dat je kiest, is volgens de taalregels juist. Hieronder staan woordkeuzefouten die veel voorkomen.

Hun als onderwerp

Hun hebben dat gedaan.

Dit moet zijn: Zij hebben dat gedaan.

Of: Ze hebben dat gedaan.

Alleen als *hun* bij een zelfstandig naamwoord hoort, kan het in het onderwerp voorkomen. Maar dan is het geen persoonlijk voornaamwoord maar een bezittelijk voornaamwoord. Het is in dat geval ook niet het belangrijkste woord van het onderwerp.

Hun fiets staat niet op slot.

128

dan/als

Je hebt: *groot, groter, grootst*. Groot is de stellende trap; groter de vergrotende trap. Vergelijk ook: *hoog-hoger, dik-dikker, strak-strakker*. Als je mensen, dieren of dingen met elkaar vergelijkt en er staat een vergrotende trap in de zin, dan moet je *dan* gebruiken.

Zij is groter dan ik.

Als er mensen, dieren of dingen met elkaar vergeleken worden zonder vergrotende trap, krijg je *als*.

Zij is even groot als ik.

Let op woordjes als *beter, meer en liever*. Dat zijn ook vergrotende trappen, van: *goed, veel, graag*. Het is dus: *beter dan, meer dan, liever dan*.

Dan wordt ook gebruikt na *anders, ander(e)* en, *niets*:

We konden niet anders dan vertrekken.

Is er nog een ander dan ik met wie je mee kunt rijden?

Het is niets dan rotzooi wat daar ligt.

dan ik/dan mij

In de zin *Zij is groter dan mij* is *mij* niet correct. Dat moet *ik* zijn. De volledige zin is: *Zij is groter dan ik ben*. Je zou bij de volledige zin nooit zeggen of schrijven: *Zij is groter dan mij ben*. Hierdoor weet je dat *mij* fout is. *Groter als mij* is dubbel fout, want *als* moet *dan* zijn en *mij* moet dus *ik* zijn.

dat/wat

Met het woordje *dat* verwijst je naar een onzijdig zelfstandig naamwoord (waar het lidwoord *het* voor kan staan).

het paard dat ...

het huis dat ...

129

Met *wat* verwijst je naar een hele zin.

Ik heb een boek gekregen, (Hier staat dat de ik-persoon
wat ik leuk vind. het krijgen van een boek leuk
vindt.)

Ik heb een boek gekregen, (Hier staat dat de ik-persoon
dat ik leuk vind. het boek leuk vindt.)

Met *wat* verwijst je ook naar iets onbepaalds (iets, alles, enz.).

Zij hebben alles wat ze willen.

Met *wat* verwijst je ook naar een overtreffende trap (beste, leukste, enz.), als er tenminste geen zelfstandig naamwoord volgt.

Dat is het beste wat me de laatste tijd is overkomen.

Volgt er wel een zelfstandig naamwoord, dan komt er *dat* of een ander betrekkelijk voornaamwoord te staan. Dat is afhankelijk van het zelfstandig naamwoord. Bij een *het*-woord komt *dat*, bij een *de*-woord en een meervoudsvorm komt *die*.

Dat is het beste boek dat ik ooit gelezen heb.
Dat is de beste score die ik ooit gehaald heb.
Dat zijn de mooiste foto's die ik ooit gezien heb.

jou/jouw

Het persoonlijk voornaamwoord *jou* (zonder *w*) wordt bij het schrijven vaak verward met het bezittelijk voornaamwoord *jouw* (met *w*). *Het is jouw boek* (van *jou*), maar *ik zag jou*. Als achter *jou(w)* een zelfstandig naamwoord staat, is *jouw* een bezittelijk voornaamwoord en krijgt het dus een *w*.

u/uw

U is een persoonlijk voornaamwoord, *uw* een bezittelijk voornaamwoord. Een bezittelijk voornaamwoord wordt gevolgd door een zelfstandig naamwoord.

Ik zie *u*.

Ik zie *uw* huis.

mijn/me

Mijn is een bezittelijk voornaamwoord: *mijn huis, mijn moeder, mijn fiets.*

Me is een persoonlijk voornaamwoord: *Geloof je me niet?*

Me kan niet gebruikt worden als bezittelijk voornaamwoord: *me moeder* is dus fout.

M'n kan wel: *M'n vader gaat niet mee*. Je spreekt *m'n* uit als *mun*. Het wordt meestal gebruikt om spreektaal weer te geven.

na/naar

Na moet gebruikt worden als het om een tijdsvolgorde gaat. *Naar* hoort bij een richting of bestemming.

Ik ben *na* jou aan de beurt.

We gaan naar Friesland op vakantie.

aan wie/waaraan

Woordcombinaties als *aan wie*, *met wie* en *voor wie* gebruik je bij personen.

De jongen *met wie* ik naar de film geweest ben.

Woorden als *waaraan*, *waarmee* en *waarvoor* gebruik je voor dingen en dieren.

De hamer *waarmee* ik de spijker in de muur heb geslagen.

meeste/meesten, enz.

Bij personen gebruiken we *meesten* en bij dingen en dieren *meeste*.

De meesten zijn vandaag door het slechte weer te laat op school.
Waar zijn de slingers? De meeste liggen in een grote doos.

Let op: *meesten* wordt bij personen alleen gebruikt als het zelfstandig naamwoord er niet achter staat.

De meeste mensen komen om acht uur. (het zelfstandig naamwoord staat er achter)

De meesten komen om acht uur. (het zelfstandig naamwoord staat er niet achter)

Wat voor *meeste(n)* geldt, geldt ook voor: *alle(n)*, *andere(n)*, *vele(n)*, *weinige(n)*, enz.

bij zich hebben

Veel mensen zeggen: *Dat heb ik niet bij*. Juist is: *Dat heb ik niet bij me*, want de volledige werkwoordelijke uitdrukking is niet: *bij hebben*, maar: *bij zich hebben*.

hen/hun

Voor het gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden *hen* en *hun* bestaan de volgende regels:

Gebruik *hun* als het om een meewerkend voorwerp gaat zonder voorzetsel.

Wij geven hun natuurlijk een nieuwe kans.

Gebruik *hen* na een voorzetsel.

Wij geven aan hen natuurlijk een nieuwe kans.

Gebruik *hen* als het om een lijdend voorwerp gaat.

Ik zie hen.

Dus gebruik altijd *hen*, behalve als het gaat om een meewerkend voorwerp zonder voorzetsel of als het om een bezittelijk voornaamwoord gaat (*hun huis*, *hun fiets*).

dubbelop woordgebruik: pleonasme en tautologie

Soms druk je een bepaalde betekenis dubbel uit. Neem *felle vuurzee*. Als je het woord *vuurzee* gebruikt, is daarmee al duidelijk

dat het vuur heel fel is. *Felle* hoeft dan niet meer gebruikt te worden. Andere voorbeelden zijn: *ronde cirkel*, *grote reus*. Zulke woordcombinaties worden *pleonasmen* genoemd. Meestal gaat het om een bijvoeglijk naamwoord en een zelfstandig naamwoord. Het bijvoeglijk naamwoord geeft dan een eigenschap aan van het zelfstandig naamwoord, maar die eigenschap wordt met het zelfstandig naamwoord zelf ook al uitgedrukt. Het bijvoeglijk naamwoord is dus overbodig.

Daarnaast heb je de *tautologie*. Daarbij geef je met twee woorden of woordcombinaties hetzelfde aan. Je gebruikt daarbij dan vaak twee keer dezelfde woordsoort.

Je wilt altijd en eeuwig gelijk hebben. (bijvoeglijke naamwoorden)

Maar ik kan er echter niet bij zijn. (voegwoorden)

Zo zijn er bijvoorbeeld veel mensen die ... (bijwoorden)

Hij is in staat om rond acht uur te kunnen komen. (werkwoord en werkwoordelijke uitdrukking)

Pleonasmen en tautologieën zijn lang niet altijd fout. Vaak worden ze bewust toegepast voor een bepaalde stijl. Sommige tautologieën zijn vaste uitdrukkingen geworden in de taal. Zoals het eerste voorbeeld hierboven *altijd en eeuwig* of *vast en zeker*.

verhaspelingen

Verhaspelingen worden met een moeilijk woord ook *contaminaties* genoemd. Degene die spreekt of schrijft, haalt daarbij twee woorden of twee uitdrukkingen door elkaar.

optelefoneren een verhaspeling van: *opbellen* en *telefoneren*

zich beseffen een verhaspeling van: *beseffen* en *zich realiseren*

duur kosten een verhaspeling van: *duur zijn* en *veel kosten*

je kunt/je kan

Beide vormen zijn goed. Maar bij het schrijven wordt meestal *je kunt/u kunt* gebruikt. Bij het spreken hoor je vaker *je kan/u kan*.

je zult/je zal

Beide vormen zijn goed. Sommige mensen maken het volgende onderscheid: *Je zult* gebruik je als je het tegen één bepaalde persoon hebt:

Wesley, *je zult* beter je best moeten doen.

Je zal gebruik je als je er meer mensen mee bedoelt:

Je zal maar zo'n grote prijs winnen.

u hebt/u heeft

Beide vormen zijn goed. Maar het komt wat slordig over als je ze in één tekst door elkaar gebruikt.

ik houd/hou van je

Beide vormen zijn goed. *Houd* klinkt wel wat deftiger of stijver dan *hou*.

Ook bij woorden als *snijden* en *rijden* kun je kiezen voor de vorm met of zonder *-d*. Maar bij deze woorden is de vorm met *-d* wel gebruikelijker.

een aantal loopt/lopen

Beide vormen zijn goed. Bij *een aantal* (plus een zelfstandig naamwoord in het meervoud) kan zowel enkelvoud als meervoud gebruikt worden.

Een aantal kinderen loopt mee met de wandelvierdaagse.

Een aantal kinderen lopen mee met de wandelvierdaagse.

Een aantal kinderen heeft afgezegd.

Een aantal kinderen hebben afgezegd.

134

14 Woordenboeken

Woordenboeken zijn boeken waarin informatie gegeven wordt over woorden en uitdrukkingen. En die woorden en uitdrukkingen zijn in een woordenboek in alfabetische volgorde gezet. De woorden waarbij je in een woordenboek informatie kunt vinden, heten *trefwoorden*.

Alfabetische volgorde

Trefwoorden staan in een woordenboek op alfabet. Dus eerst krijg je alle woorden die beginnen met een A, daarna de woorden die beginnen met een B, enzovoort. Ook binnen alle woorden die met een A beginnen is de volgorde weer alfabetisch. *Aas* staat daardoor eerder genoemd dan *arm*, terwijl *arm* weer eerder genoemd is dan *aster*. Zijn de twee beginletters van een woord gelijk, dan wordt het woord op alfabet gezet volgens de derde letter. *Oom* komt dus eerder dan *oor*.

Bij samenstellingen (woorden die opgebouwd zijn door woorden samen te voegen) heb je vaak nog meer dan drie letters die aan het begin hetzelfde zijn. De alfabetisering gebeurt dan bij de eerste letter die niet hetzelfde is, en daarbij komt A dan ook weer voor de B, de B voor de C, enz.

schaatsbaan
 schaatsbond
 schaatsleraar
 schaatsles
 schaatswedstrijd

Boven aan de pagina's van een woordenboek staat links het eerste en rechts het laatste trefwoord van die pagina. Zo kun je tijdens het opzoeken van een woord snel zien waar je bent.

135

Herleiden

Niet elke vorm van een woord is in een woordenboek als trefwoord opgenomen. *Circuleert* is bijvoorbeeld geen trefwoord. Het is een vervoeging van *circuleren*. Dat woord is wel een trefwoord. Een ander voorbeeld is *verbeurd*. Dat moet je opzoeken bij *verbeuren*. Je moet sommige woorden dus eerst herleiden tot het woord dat in een woordenboek als trefwoord is opgenomen.

Ook bij uitdrukkingen is dat zo. De uitdrukking *op eigen benen staan* (voor jezelf zorgen, zelfstandig zijn) zoek je niet bij *benen* maar bij *been* (zie hierover in dit hoofdstuk ook onder Spreekwoordenboek).

Soorten woordenboeken

Er zijn verschillende soorten woordenboeken.

Betekeniswoordenboek

In een betekeniswoordenboek zoek je de betekenis op van een woord.

- 1 Veel woorden hebben meer dan één betekenis. Een voorbeeld: *Shredder*: 1. *kraakmachine voor autowrakken*; 2. *papiervernietiger*. In plaats van 1, 2, enz. kunnen ook Romeinse cijfers gebruikt zijn: I, II, enz. Of er staat tussen de verschillende betekenissen alleen een puntkomma.
- 2 Bij elk trefwoord is meestal aangegeven tot welke woordsoort het behoort, dus of het woord een werkwoord is, een bijvoeglijk naamwoord, een zelfstandig naamwoord, enz. Meestal worden daarvoor dan afkortingen gebruikt, bijvoorbeeld *zn.* (= zelfstandig naamwoord).

Sommige trefwoorden kunnen tot meer woordsoorten behoren. Het woord *heel* kan bijvoorbeeld een bijvoeglijk naamwoord en een bijwoord zijn. Soms verschilt

1 heel *bn* 1 ongeschonden: *er bleef geen ruit* ~ 2 waaraan geen gedeelte ontbreekt; geheel, onverdeeld: *een ~ huis* 3 groot, omvangrijk: *een hele tijd*
2 heel *bw* zeer, in hoge mate: *dat is ~ dom*; ~ wat, veel

dan wel de betekenis. Het trefwoord wordt in zo'n geval meestal twee keer opgenomen. Eerst bijvoorbeeld als bijvoeglijk naamwoord, met de bijbehorende betekenis; en vervolgens als bijwoord, met de andere betekenis.

- 3 Bij woorden die uit meer lettergrepen bestaan, is vaak aangegeven hoe je dat woord kunt verdelen in lettergrepen of aan het einde van een regel kunt afbreken: *shred•der*.
- 4 Bij zelfstandige naamwoorden is ook het meervoud opgenomen: *shredders*.
- 5 Bij een zelfstandig naamwoord is meestal ook aangegeven welk lidwoord erbij hoort: *de* of *het*: *de shredder*.
- 6 Bij zelfstandige naamwoorden die het lidwoord *de* krijgen, kan ook nog aangegeven zijn of het zelfstandig naamwoord *mannelijk* (*m*) of *vrouwelijk* (*v*) is. Dat kan soms belangrijk zijn om te weten, bijvoorbeeld als je moet schrijven: *De gemeente heeft zijn/haar inwoners een brief geschreven*. In een betekeniswoordenboek vind je dan dat *gemeente* een vrouwelijk woord is en dat je dus moet schrijven: *De gemeente heeft haar inwoners een brief geschreven*.
- 7 Er kan zijn vermeld sinds wanneer een woord in het Nederlands gebruikt wordt, zoals bij *shredder*: *na 1950*.
- 8 Er kan zijn aangegeven welk woord dezelfde betekenis heeft als het woord dat je hebt opgezocht. Zo'n ander woord met dezelfde betekenis heet een *synoniem*. Als je bijvoorbeeld *sibbe* opzoekt, krijg je daarvan eerst de betekenis, bijvoorbeeld *de gezamenlijke verwanten*. Daaronder staat dan: *synoniem: familie*.

1 bank *de; v(m)* -en 1 zitmeubel voor meer dan één persoon: *iets niet onder stoelen of ~en steken* er niet geheimzinnig over doen 2 verkoop-tafel: *toonbank* 3 werktafel: *draai-bank* 4 (*scheepv*) door de natuur gevormde ondiepte
2 bank *de; v(m)* -en 1 instelling die gelden beheert en uitleent 2 (*bij kansspelen*) inzet vd hoofdspeler tegen al de anderen samen 3 centrale bewaar- en uitwisselingsplaats; opslagplaats: *bloedbank, vacature-bank*

- 9 Bij moeilijke of buitenlandse woorden (zoals *shredder*) kan tot slot ook aangegeven zijn wat de uitspraak is. Om die uitspraak aan te geven worden vaak allerlei tekens gebruikt, zogenoemde *fonetische tekens*.
- ◌ een omgekeerde *e* staat voor de zogenoemde *stomme e*, die wordt uitgesproken zoals in *de*.
  - ~ spreek de klinker waar dit teken boven staat uit door je neus.
  - : spreek de klinker waar dit teken achter staat lang uit.

Spreekwoordenboek

In een spreekwoordenboek kun je de betekenis van spreekwoorden en zegswijzen vinden (wat het verschil is tussen spreekwoorden en zegswijzen, staat in hoofdstuk 22). Er kan ook zijn aangegeven op welke manier een spreekwoord of zegswijze is ontstaan.

Krokodillentranen huilen

Betekenis: Doen alsof je verdriet hebt, terwijl dat helemaal niet zo is. Ontstaan: Als een krokodil een prooi in zijn bek heeft, komen er dikke tranen uit zijn ogen gerold. De krokodil is dan niet verdrietig, maar zijn bek staat dan zo ver open dat de kaakspieren tegen de traanklieren duwen. Daardoor komen er als vanzelf tranen te voorschijn.

Als je in een spreekwoordenboek een uitdrukking wilt opzoeken, neem je het belangrijkste woord uit die uitdrukking. Dat woord zoek je dan op in de alfabetische lijst. Het belangrijkste woord is bijna altijd een zelfstandig naamwoord. De uitdrukking *iemand op de hak nemen* (grapjes over iemand maken) zoek je dus op bij *hak*. Als er meer zelfstandige naamwoorden in de uitdrukking staan, neem je het eerste. De uitdrukking *de kat uit de boom kijken* zoek je op bij *kat* en niet bij *boom*.

138

Als er geen zelfstandig naamwoord in de uitdrukking staat, kijk je welk ander woord in de uitdrukking het belangrijkste is.

Herkomstwoordenboek

In een herkomstwoordenboek staat hoe woorden zijn ontstaan. Zulke woordenboeken worden ook wel *etymologische woordenboeken* genoemd.

Gymnastiek: In het vroegere Griekenland sportten mensen en kinderen zonder kleren aan. Helemaal bloot dus. Dat geeft het woord *gymnastiek* ook aan. Het is afgeleid van het Griekse *gymnos*, dat *bloot* betekent (bloot lichaams oefeningen doen). Het laatste deel van *gymnastiek* (-*tiëk*) komt van het Griekse *techne*, dat *vaardigheid* betekent. *Gymnasium* (nu een bepaalde schoolsoort) heeft dezelfde oorsprong als *gymnastiek*. Het Griekse *gymnasion* was vroeger de plaats waar men bloot gymde. Daarna kreeg het woord de betekenis *ontmoetingsplaats* en later werd dat *school*.

Synoniemenwoordenboek

In een synoniemenwoordenboek zijn de woorden bij elkaar gezet die precies hetzelfde of ongeveer hetzelfde betekenen.

Aarzelen (werkwoord): *dralen, dubben, schromen, talmen, treuzelen, twijfelen, weifelen*.

Synoniemen behoren altijd tot dezelfde woordsoort. *Twijfel* is een zelfstandig naamwoord; dat kan dus nooit een synoniem genoemd worden van het werkwoord *aarzelen*.

Spellingwoordenboek

In een spellingwoordenboek is aangegeven hoe je een woord moet spellen. De betekenis van het woord wordt niet gegeven. Meestal

139

zijn in het begin van zo'n boek alle spellingsregels uitgelegd. Bij een zelfstandig naamwoord is meestal ook het bijbehorende lidwoord aangegeven, het meervoud en de verkleinvorm.

café (het), cafés, cafeetje

Vreemdetalenwoordenboek

In een vreemdetalenwoordenboek kun je opzoeken hoe een woord in een andere taal geschreven en uitgesproken moet worden. In een woordenboek **Nederlands-Frans** vind je bijvoorbeeld dat vriendin in het Frans *amie* is en dat je dat moet uitspreken als *a-mie*.

Rijmwoordenboek

In een rijmwoordenboek kun je snel rijmwoorden vinden, bijvoorbeeld voor het maken van een sinterklaasgedicht. Bij het woord *stoep* kan dan bijvoorbeeld staan: *floep, groep, loep, poep, roep, schoep, sloep, snoep, soep, troep, hoelahoep*. Ook een woord als *coupe* (bepaalde haardracht, spreek uit: *koep*) kan erbij staan, ook al wordt de tweeklank anders geschreven (oe – ou). Bij rijmen gaat het niet om de spelling maar om de klank. Die moet aan het einde van het woord gelijk zijn. Er komt ook wel beginrijm voor (dan zijn de klanken aan het begin van het woord hetzelfde: *zomer - zomaar - zompig*), maar in een rijmwoordenboek staan meestal alleen voorbeelden van eindrijm.

Thematisch woordenboek

In een thematisch woordenboek zijn veel woorden bij elkaar gezet die over één onderwerp gaan. Zo'n onderwerp is dan het thema van het boek. Zo is er een **Lachwoordenboek**, een **Boerenwoordenboek** en een **Waterwoordenboek**.

Hieronder staat een voorbeeld uit het Waterwoordenboek, waarin alle woorden zijn opgenomen die op -water eindigen.

waswater • 1. Water waarmee je jezelf of bepaalde dingen (bijvoorbeeld kledingstukken) kunt wassen; 2. Water dat gebruikt wordt om gerooide aardappelen of andere geoopte producten schoon te maken.

wauwelwater • Alcohol, sterkedrank.

wc-water • Water waarmee de wc wordt doorgespoeld.

wedstrijdwater • Water waarin bepaalde wedstrijden worden gehouden, zoals vis-, zeil-, roei- en zwemwedstrijden.

Digitaal woordenboek

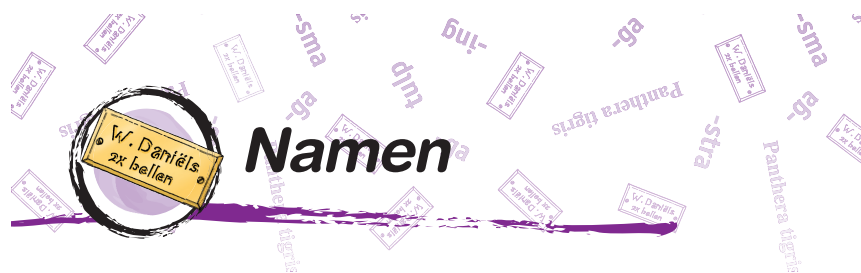
Digitale woordenboeken zijn woordendoeken die op cd-rom staan of die je op internet kunt vinden. Ze zijn dus niet van papier. In digitale woordenboeken heb je meer mogelijkheden om naar iets te zoeken dan in een papieren woordenboek. Als je bijvoorbeeld in een digitaal woordenboek **hond* intikt als zoekopdracht, krijgt je alle woorden die op -hond eindigen. In een papieren woordenboek kun je die woorden lang niet zo snel en gemakkelijk vinden. Of stel dat je wilt weten welke woorden drie keer een *a* (*aaa*) achter elkaar hebben staan. Dan kun je **aaa** intikken en dan krijg je binnen een paar seconden bijvoorbeeld: *astma-aanval, diana-aap, java-aap, malaria-aanval, na-aapster* en *valuta-aankoop*.

Woordenlijsten

Er bestaan naast woordenboeken ook woordenlijsten. Zo zijn er woordenlijsten waarin de woorden zijn opgenomen die je op een bepaalde leeftijd zou moeten kennen. Bijvoorbeeld:

Woorden in het basisonderwijs. 15.000 woorden aangeboden aan leerlingen, door W. Schrooten, Tilburg University Press 1994.

15 De betekenis van achternamen en voornamen

Je hebt woorden en je hebt namen. *Meisje* is een woord, maar *Jasperine* is een naam. Met een naam benoem je één bepaalde persoon, plaats, berg, rivier, enzovoort. Daarom heet zo'n naam een *eigenaam*. *Harry Potter*, *Zwolle*, *de Mount Everest*, *de Rijn*, dat zijn allemaal eigennamen.

In Nederland en in de meeste andere landen hebben mensen een voornaam en een achternaam (ook *familienaam* genoemd). Lang geleden hadden mensen maar één naam. Dat was tot aan het begin van het Romeinse Rijk, tot rond 300 voor het begin van onze jaartelling.

In het verloop van de Romeinse tijd zien we dat mensen meer namen krijgen. Sommigen kregen er twee, zoals *Numa Pompilius*, de tweede Romeinse koning. Veel Romeinen kregen er zelfs drie, zoals: *Gaius Julius Caesar*. De drie namen waren: een voornaam, een achternaam en een bijnaam.

Ontstaan van achternamen

In het gebied dat nu Nederland heet, gingen veel mensen pas in de elfde eeuw, dus vanaf het jaar 1000, meer dan één naam dragen. Dat ze er een naam bij kregen, had vier oorzaken.

- 📖 Steeds meer mensen droegen dezelfde voornaam. Dat kwam doordat ouders hun kinderen vaak vernoemden naar een overleden familielid. Ze verzonnen nooit een nieuwe naam. Als veel mensen eenzelfde voornaam hebben, is dat lastig, want dan kun je ze moeilijker uit elkaar houden.

- 📖 Er ontstonden grote(re) steden. Het bestuur van die steden wilde geld (belasting) ontvangen van de inwoners. Daarmee konden ze voorzieningen in de stad betalen. Maar als je op een inwonerslijst alleen maar voornamen kunt zetten, is dat niet handig. Je gaat mensen dan gemakkelijk verwisselen. Daarom was een tweede naam nodig.
- 📖 De handel nam flink toe. Namen van verkopers en kopers moesten vaak onthouden of genoteerd worden. Dan is een tweede naam voor de duidelijkheid wel belangrijk.
- 📖 Bij de adel werd het een gewoonte om met een tweede naam te verwijzen naar de familiebezittingen (kasteel, landgoed) of naar de afkomst van de familie.

Je kunt pas echt zeggen dat iemand een achternaam heeft als die naam van de ouders overgaat op de kinderen.

- 📖 Nog geen achternaam: een Amsterdamse huidenkoper uit de vijftiende eeuw is de zoon van een zekere Luyt. De naam van de huidenkoper is *Meyndert Luytsoon Huydecoper*.
- 📖 Wel een achternaam: De zoon van Meyndert Luytsoon Huydecoper is korenkoper. Hij heet *Luyt Meyndertsz Huydecoper*. Je ziet hier dat de eigenlijke betekenis van de naam (*huydecoper* = iemand die huiden koopt) geen logisch verband meer heeft met de naamdrager (Luyt Meyndertsz Huydecoper is immers korenkoper).

Burgerlijke stand

De meeste Nederlandse achternamen die nu in Nederland voorkomen, zijn tussen de 400 en 800 jaar oud. Maar ze zijn in Nederland pas officieel vastgelegd tussen het jaar 1811 en 1825. Vanaf die tijd bestaat de burgerlijke stand in Nederland. De burgerlijke stand wil zeggen dat op het gemeentehuis van elke plaats opgeschreven wordt:

- 📖 hoe iemand heet;
- 📖 waar iemand woont;

- wanneer iemand is geboren;
- wanneer iemand trouwt of een ander officieel partnerschap heeft;
- wanneer iemand is gescheiden;
- wanneer iemand doodgaat.

Toen de burgerlijke stand in Nederland werd ingevoerd, was de Franse keizer Napoleon hier de baas. Voordat de burgerlijke stand er was, hadden de meeste mensen wel allang een achternaam. Maar die was toen door de gemeente nog niet echt (officieel) vastgelegd.

In andere landen zijn achternamen vroeger of later officieel vastgelegd. In België gebeurde het bijvoorbeeld al in 1796. In Turkije pas in 1934.

Betekenis van achternamen

Achternamen zijn eigenlijk woorden. De achternaam *Schoenmakers* is in feite het woord *schoenmaker*. Of neem de achternaam *De Groot*. Daarin zit het woord *groot*.

Achternamen kun je vanwege hun betekenis in groepen indelen. Ze verwijzen allemaal ergens naar.

- **beroep** *Schoenmakers*, *Smit* (het beroep van *smid*), *Kuipers* (een *kuip* is een ton; een *kuiper* was dus een *tonnenmaker*), *De Boer*, *Afallah* (dit is een Marokkaanse naam die *boer* betekent), enz.
- **voornaam** *Wouters* (van de voornaam *Wouter*), *Hendriks* (van de voornaam *Hendrik*), *Leenen* (van de voornaam *Leen*), *Bekiro* (een Turkse naam, van de voornaam *Bekir*).
- **plaatsnaam** *Van Hoorn*, *Van Helmond*, *Van Kats* (*Kats* is een klein plaatsje in de provincie Zeeland), *Tanjaoui* (uit de Marokkaanse stad *Tanger*). Mensen kregen zo'n achternaam als ze vroeger naar een andere plaats verhuisden. Men vroeg hun dan: Waar kom jij vandaan? En dan was het antwoord bijvoorbeeld: *Ik ben van Kats*. En dan kreeg die persoon de naam *Van Kats*.

- **landschap** *Van de Beek* (woonde bij een *beekje*), *Terpstra* (woonde op een *terp*; een *terp* is een heuvel), *Van de Broek* (woonde bij een *broek*; dat betekent *moeras*). Het woord *broek* zit ook in de plaatsnaam *Brussel* (de hoofdstad van België). *Brussel* is eigenlijk *Broekselle*; *selle* (plaats) bij een *broek* (moeras).
- **uiterlijk** *De Groot* (een lang persoon), *Küçük* (klein; dit is een Turkse naam), *Krol* (krulhaar), *De Wit* (wit haar).
- **karakter** *De Braven*, *De Goede*, *Salhi* (een Marokkaanse naam die *goede* betekent).
- **huis** *Hofstede* (*hof* = hoeve = boerderij; *stede* = plaats) en *Oldenhof* (*olden* = oude, dus *oude hoeve*). Ook veel achternamen die met een dier te maken hebben, zijn afgeleid van een huisnaam. *De Leeuw* bijvoorbeeld kan te maken hebben met een leeuw op een uithangbord bij een herberg. Een herberg was een plaats waar je kon eten en slapen, een soort hotel-restaurant.

Slavennamen

Nogal wat Surinamers en Antillianen stammen af van slaven. Ze kregen hun achternaam toen de slavernij werd afgeschaft. Dat was in het jaar 1863. Voor die tijd hadden in Suriname alleen mensen die geen slaaf waren (vrije burgers) een achternaam. Dat was zo sinds 1828. In dat jaar werd in Suriname de burgerlijke stand ingevoerd.

De achternamen die ex-slaven kregen, zijn voor een deel bedacht door de mensen bij wie de slaven bleven werken nadat de slavernij was afgeschaft. Soms gaven de slavenhouders aan een slaaf een naam die op hun eigen naam leek.

Een slavenhouder die *De Vries* of *Berg* heette, gaf een slaaf dan bijvoorbeeld de naam *Vriesde* of *Greb* (*Greb* is de omkering van *Berg*). Sommige slaven kregen ook de naam van de plantage waar ze werkten, bijvoorbeeld *Goudmijn*. Enkele slaven kozen een naam die met het einde van de slavernij te maken had. Een voorbeeld is *Vrijman*.

Namen met een Latijns tintje

Vroeger was Latijn in Nederland een belangrijke taal. Daarom hebben sommige mensen hun naam een Latijns tintje gegeven of helemaal in het Latijn gezet. Iemand die *Bakker* heette (en vaak ook bakker was) noemde zich bijvoorbeeld *Pistorius*. Dat is het Latijnse woord voor *bakker*. Iemand die *De Groot* heette, ging zich *Grotius* noemen. Iemand die uit het Friese dorp *Winsum* kwam, noemde zich *Winsemius*, enz.

Betekenis van voornamen

Sommige voornamen zijn alleen bedacht vanwege hun mooie klank. Maar de meeste voornamen hebben echt een betekenis. Die betekenis kan al heel oud zijn. Neem de voornaam *Gerard*. Die is ontstaan bij de Germanen, ongeveer 2000 jaar geleden. De Germanen gebruikten de naam *Gerhart*. *Hart* betekende bij hen *sterk* en *ger* betekende *speer*. De betekenis van de naam *Gerhart* (en van *Gerard*) is dus: *iemand die heel goed een speer kan gooien*. Een Turkse voornaam als *Yilmaz* betekent: *de dappere*. De meisjesnaam *Irene* komt uit het Grieks en betekent *vrede*. De meisjesnaam *Jasmijn* verwijst naar de jasmijnbloem. De naam komt uit het Arabisch. Het is dan ook een veelvoorkomende naam in Arabische landen, maar dan meestal als *Yasmine* geschreven.

16 De vorm van achternamen

Achternamen kunnen ingedeeld worden naar de vorm die ze hebben. Met vorm is dan bedoeld hoe ze eruit zien. Zoals je bij woorden bijvoorbeeld achtervoegsels hebt (-*achtig*, -*lijk*, enz.), zo heb je die ook bij achternamen: -*mans*, -*ink*, -*stra*, enz.

Namen met een achtervoegsel

-
 Namen die eindigen op -s of -x: *Hendriks*, *Pieters*, *Merckx*, *Schoenmakers*, *Smits*.
 Veel namen die eindigen op een -s zijn afgeleid van een beroep of een voornaam. In de naam *Wouters* is de laatste letter (de s) overgebleven van *Wouterszoon* of *Woutersdochter*. Dus iemand die *Wouter* heette, kreeg een zoon en die zoon werd *Wouterszoon* genoemd. Dat laatste deel (zoon) is op een gegeven moment weggelaten en *Wouters* is (als achternaam) overgebleven. In achternamen uit andere landen zie je de betekenis zoon van op een andere manier terugkomen:
 In Turkse namen via een o aan het eind: *Bekiro* (de zoon van *Bekir*).
 In Ierse namen via een o aan het begin: *O'Neal* (de zoon van *Neal*).
 In Joodse en Arabische namen via *ben*: *David Ben Goerion* (David de zoon van *Goerion*), *Benali* (de zoon van *Ali*).
 In Schotse namen via *mac*: *MacDonald* (de zoon van *Donald*).
 In Engelse namen via *fitz*: *Fitzgerald* (de zoon van *Gerald*).
 Ook dochter van kun je in sommige landen in de achternamen tegenkomen. In IJsland bijvoorbeeld kan iemand *Jónsdóttir* heten. Het gaat dat om een meisje dat de dochter is van iemand die *Jón* heet.
-
 Namen die eindigen op -en: *Jansen*, *Pieteresen*, *Mennen*.
 Deze namen zijn ook vaak ontstaan uit een voornaam (in dit geval: *Jan*, *Piet*, *Menno*).
-
 Namen die eindigen op -a: *Grijpstra*, *Nauta*.
 Deze namen zijn ontstaan in het noorden van Nederland, in Friesland en Groningen. Daar komen ze nu nog altijd het meest voor. De uitgang kan alleen een -a zijn (*Walda*), maar ook bijvoorbeeld: -*stra* (*Terpstra*), -*sema* (*Wiersema*), -*sma* (*Boersma*) en -*inga* (*Stroetinga*). Ook deze achtervoegsels betekenden ooit: *zoon/dochter van of behorend tot*.

-
 Namen die eindigen op *-ing* of *-ink*: *Sturing*, *Hiddink*.
 Deze namen komen vooral in Drenthe, Overijssel en De Achterhoek voor. Namen op *-ink* komen bijna allemaal uit De Achterhoek. Ook *-ink* betekent *behorend tot of afkomstig van*.
-
 Namen die eindigen op *-man(s)*: *Bouwman*, *Bouwmans*.
 De namen op *-mans* komen vooral in Zuid-Nederland voor. In Midden- en Noord-Nederland blijft de *-s* meestal weg: *Bouwman*.

Namen met een voorvoegsel

-
 Namen die beginnen met *Van* (zonder *de* erachter):
Van Bommel, *Van Gameren*.
 Het gaat bijna altijd om namen die verwijzen naar plaatsen.
-
 Namen die beginnen met *Van de*, *Van den* of *Van der*: *Van de Ven*, *Van den Heuvel*, *Van der Geest*. Veel van deze namen verwijzen naar iets in het landschap (een ven, een heuvel, een geest = een stuk grond; zandgrond).
-
 Namen die beginnen met *De*: *De Groot*, *De Beer*, *De Vries*.
-
 Namen die beginnen met *Ver-*: *Verberne*, *Verbakel*. *Ver* betekent *van de* of *vrouw van*.

Namen met een voor- en achtervoegsel

Er zijn ook aardig wat namen die zowel een voorvoegsel als een achtervoegsel hebben. Twee voorbeelden zijn: *Swinkels* en *Smulders*. Beide namen komen vooral in het zuiden van Nederland voor. Het basisgedeelte van deze namen is: *winkel* en *mulder*. *Winkel* betekent eigenlijk *hoek* en *mulder* betekent *molenaar*. De *s* die vóór de naam staat, is overgebleven van *des* (zoals ook 's *morgens* eigenlijk *des morgens* is). De *s* die achter de naam staat, is overgebleven van *-zoon* of *-sdochter* (*Winkelszoon*, *Muldersdochter*). De volledige namen zijn dus: *des winkels zoon*, *des mulders dochter*. Met het voorvoegsel en het achtervoegsel wordt twee keer hetzelfde gezegd: *behorend tot iemand die Winkel of Mulder heet*.

Namen zonder voor- en achtervoegsel

Er zijn ook veel achternamen die geen voor en achtervoegsel kennen. Sommige van deze achternamen zijn in feite voornamen: *Barend*, *Heijn*, *Klaas*. Daarnaast heb je allerlei ander achternamen zonder voor- en achtervoegsel: *Berg*, *Timmer*, *Tol*, *Kuit*, enz.

De indeling in groepen geeft aan dat achternamen met een bepaald vormkenmerk vooral in één bepaald gebied voorkomen. Dat kun je zelf ook gemakkelijk nagaan via de website: www.meertens.knaw.nl/nfb

Belgische (Vlaamse) achternamen

Nederland kreeg in 1804 vaste regels voor de spelling. Toen mensen in 1811 naar de burgerlijke stand gingen om hun achternaam te laten vastleggen, werden veel namen daarom ook opgeschreven volgens de spellingregels van 1804. De burgerlijke stand in België werd al ingevoerd in 1796. Toen bestonden er nog geen officiële spellingregels. Dat kun je ook zien aan de namen. Ze zien er soms iets ouderwets uit.

Een extra bijzonderheid van Belgische achternamen met *van* of *van de(n)(r)* ervoor, is dat deze voorvoegsels vaak aan de rest vast worden geschreven: *Vanhoven*, *Vandenheede*, enz.

België	Nederland
Maes	Maas
De Backer	De Bakker
De Coninck	De Koning
Vandenbroucke	Van de Broek

17 Namen van dieren en planten

Hond is een woord, maar ook de naam van een diersoort. De diersoort *hond* is weer onder te verdelen in verschillende hondensoorten: *Deense dog*, *pekinees*, *herdershond*, enz. Daarnaast kan iemand die een hond heeft die hond ook nog een eigenaam geven: *Bello*, *Sammy*, enz.

Planten hebben zo'n eigenaam niet. Maar planten hebben wel ook een soortnaam, bijvoorbeeld *paardenbloem* en *goudenregen*. Behalve hun gebruikelijke Nederlandse soortnaam hebben dieren en planten ook een wetenschappelijke naam.

Nederlandse namen

Nederlandse dieren- en plantennamen kunnen gekozen worden door op verschillende dingen te letten. Enkele voorbeelden:

dieren		planten	
dalmatiër	herkomst (Dalmatië, gebied in Kroatië)	driedistel	uiterlijk
fuut	geluid dat het beestje maakt	dwerghaver	lengte
kwikstaart	beweging	citroenmelisse	geur
roodborstje	kleur	zoete kers	smaak

Wetenschappelijke namen

De wetenschappelijke naam van een dier of plant is meestal een Latijnse naam of een naam die men op het Latijn heeft willen laten lijken. De wetenschappelijke naam van een ondersoort bestaat voor planten en dieren uit twee delen, waarvan het eerste deel de geslachtsnaam is en het tweede deel de soortnaam.

dieren		planten (bomen)	
grote katachtigen	Panthera	eik	Quercus
leeuw	Panthera leo	Amerikaanse eik	Quercus rubra
tijger	Panthera tigris	wintereik	Quercus petraea

18 Zinsontleding (redkundige ontleding)

Elke taal heeft eigen regels voor het maken van woorden, maar ook voor het maken van zinnen. Die regels, zowel voor woorden als voor zinnen, noemen we de *grammatica* of *spraak* van een taal. Daarnaast wordt ook het woord *syntaxis* gebruikt. Daarmee wordt alleen de zinsbouw bedoeld.

Als je zinnen kunt opdelen in delen (zinsdelen) en aan kunt geven welke functie elk zinsdeel heeft, ben je bezig met *zinsontleding*. Zinsontleding wordt ook *redkundige ontleding* genoemd. Rede betekent in dit geval: zin of bij elkaar horende woorden.

Nut van zinsontleding

Zinnen kunnen ontleden heeft drie voordelen:

- 📖 Je kunt moeilijke zinnen sneller snappen doordat je weet welke woorden bij elkaar horen en welke functie ze binnen de zin hebben.
- 📖 Bij het schrijven van teksten maak je minder snel fouten in de zinsbouw.
- 📖 Je snapt de zinsbouw in andere talen sneller; daardoor kun je die andere talen vaak ook gemakkelijker leren.

Wat is een zin?

Een zin is in de meeste gevallen een reeks van woorden die samen een bepaalde betekenis hebben. Een zin begint met een hoofdletter en eindigt meestal met een punt, vraagteken of uitroepteken. Soms bestaat een zin maar uit één woord.